

RAPPORT WP2 – Veerkracht & Immigratie

Naar een strategisch ruimtelijk concept voor
Vlaanderen. Een focus op aankomstwijken.

Elise Schillebeeckx
Stijn Oosterlynck
Pascal De Decker

Het Steunpunt Ruimte is één van de eenentwintig door de Vlaamse regering erkende Steunpunten voor Beleidsrelevant Onderzoek. Steunpunt Ruimte wil een beter inzicht verwerven in de transformaties in de ruimte die in Vlaanderen plaatsvinden en nagaan waarom en hoe die transformaties gebeuren.

Het Steunpunt Ruimte is een consortium bestaande uit de KULeuven, UGent, UA en Artesis Hogeschool Antwerpen. Het beleidsrelevante onderzoek focust zich op enkele waardevolle en actuele thema's met betrekking tot Ruimtelijke Planning.

Het Steunpunt Ruimte wordt gefinancierd door de Vlaamse overheid, binnen het programma 'Steunpunten voor Beleids relevant Onderzoek 2012-2015'. De onderzoeksactiviteiten worden nauw opgevolgd door de afdeling Onderzoek en Monitoring van het departement Ruimte Vlaanderen.

Deze publicatie bevat de mening van de auteur, en niet noodzakelijk die van de Vlaamse Overheid. De Vlaamse Overheid is niet aansprakelijk voor het gebruik dat kan worden gemaakt van de in deze mededeling of bekendmaking opgenomen gegevens.

colofon

Verantwoordelijke uitgever: Steunpunt Ruimte
Kasteelpark Arenberg 51 bus 2429
3001 Heverlee
+32 (0)16/32 13 28
info@steunpuntruimte.be
<http://www.steunpuntruimte.be>

Auteur(s): Elise Schillebeeckx
Stijn Oosterlynck
Pascal De Decker

Foto cover: Aalst stationsomgeving (Schillebeeckx, E.; 2014)

© Steunpunt Ruimte maart 2016

INHOUD

1. Inleiding	4
2. De rol van aankomstwijken in Vlaanderen	5
3. Een strategisch ruimtelijk concept voor de sociaalruimtelijke ondersteuning van de integratie van migranten in Vlaanderen?.....	9
4. Methodologie	11
5. Vijf thema's als leidraad voor het strategisch ruimtelijk concept	13
5.1 Wijkgebonden dienstverlening en buurtwerking	13
5.2 Ruimte creëren voor middenveldorganisaties, wijkcentra en zelforganisaties	18
5.3 Ruimte voor ondernemerschap	24
5.4 Woonaanbod	27
5.5 Herbekijken en heronderhandelen ruimtelijke regels vanuit perspectief van sociale stijging van bewoners?	35
6. Bijlagen.....	40
7. Referenties	44

1. Inleiding

Migratie naar Vlaanderen en de toenemende diversifiëring van de immigratiestromen hebben een grote impact op het huidige ruimtegebruik in Vlaanderen. Ze vormen niet enkel een belangrijke uitdaging voor de woonvraag, maar brengen ook diverse arbeidsnoden en prangende integratievraagstukken met zich mee. Eerdere analyses binnen het onderzoeksproject 'Veerkracht en internationale immigratiestromen' van het Steunpunt Ruimte trachtte reeds de ruimtelijke gedifferentieerde impact van immigratie in Vlaanderen in kaart te brengen. Zo onderzochten we hoe de Vlaamse ruimte getransformeerd wordt onder invloed van externe migratiestromen en belichtten we hoe bepaalde gebieden in Vlaanderen zich doorheen de tijd hebben gespecialiseerd in de opvang van nieuwkomers van vreemde herkomst. Hiervoor werd case-onderzoek uitgevoerd in de gebieden Antwerpen-Noord, Aalst en Liedekerke. In voorliggend rapport wensen we – deels op basis van de resultaten van het case-onderzoek, deels op basis van expertenworkshops – een strategisch ruimtelijk concept te ontwikkelen dat focust op een grotere veerkracht¹ van de Vlaamse ruimte ten aanzien van fluctuerende externe migratiestromen. Met dit strategisch ruimtelijk concept wensen we bij te dragen aan de ruimtelijke visievorming op het niveau van Vlaanderen rond de diverse uitdagingen die internationale immigratiestromen met zich meebrengen. Deze visievorming kan op haar beurt een belangrijke aanzet vormen voor de ontwikkeling van een meer concreet instrumentarium op lokaal niveau.

De structuur van voorliggend rapport is als volgt. Allereerst zoomen we in op het concept van de stedelijke transitiezone; een concept dat als het ware aan de basis ligt van de opkomende wetenschappelijke, maar ook niet-academische (beleids)literatuur rond 'aankomstwijken'. We belichten kort de achterliggende theoretische inzichten en argumenteren dat ook de Vlaamse aankomstwijken al decennialang een belangrijke aankomst- en transitiefunctie vervullen. Vervolgens geven we meer duiding bij wat we nu precies verstaan onder een 'strategisch ruimtelijk concept'. Voor wie is dit concept bedoeld? Blijft het bij een concept of worden hier ook concrete middelen en tools aan gekoppeld? Na een korte toelichting van de gebruikte methodologie komen we tot slot tot de kern van dit rapport. We belichten hier immers de vijf kernthema's die de basis vormen van het strategisch ruimtelijk concept. We distilleerden elk van deze thema's vanuit de onderzoeksresultaten die doorheen het vierjarig-durende onderzoeksproject werden verzameld. Per thema worden dus niet enkel de belangrijkste onderzoeksresultaten weergegeven, maar worden ook beleidsaanbevelingen en discussiepunten aangehaald. Op die manier willen we met dit rapport bijdragen aan de ruimtelijke visievorming rond een veerkrachtiger Vlaanderen ten aanzien van immigratie.

¹ Voor een meer uitgebreide toelichting van het veerkracht-concept, zie het eerder verschenen rapport "Veerkracht" (Tempels, Schillebeeckx, & Lerouge, 2013). Te downloaden op www.steunpuntruimte.be).

2. De rol van aankomstwijken in Vlaanderen

Bij de start van dit onderzoeksproject schoven we de hypothese naar voor dat de ruimtelijke specialisatie van bepaalde wijken als aankomstwijk voor migranten het potentieel heeft om de Vlaamse ruimte veerkrachtig te maken voor externe migratie. In het kader van het vigerende sociale mix beleid waarbij ruimtelijke concentratie (of segregatie) van nieuwkomers niet wenselijk wordt geacht, lijkt dit op het eerste zicht een eerder controversiële hypothese. In dit luik van het rapport belichten we dan ook kort de achterliggende theoretische inzichten. We baseerden ons voor deze hypothese in sterke mate op het concept van *the urban zone in transition* (= de stedelijke transitiezone of ook wel kortweg aangeduid met de term 'aankomstwijken') van de klassieke stadssociologen van de Chicago School. Deze school kende haar bloeiperiode in de eerste helft van de 20ste eeuw, een periode waarin vele Amerikaanse steden hoge groei- en immigratiecijfers optekenden. Net zoals nu, vroeg men zich af hoe steden grote groepen nieuwkomers kunnen opvangen, zonder dat de stabiliteit van het sociale systeem in gedrang komt. Op basis van uitgebreid empirisch onderzoek in de stad Chicago kwamen zij tot de vaststelling dat sociale groepen (zowel sociaaleconomisch als etnisch-cultureel gedefinieerd) niet willekeurig verspreid waren over de stad, maar zich steevast in bepaalde gebieden vestigden. Elke zone in de stad werd gezien als een 'natuurlijke habitat' voor een bepaalde sociale groep (Burgess, 1925)². Hier komt de stedelijke transitiezone in beeld. Het was immers deze centraal gelegen zone, geprangd tussen het *central business district* en de omliggende arbeiderswijken, waar nieuwkomers terecht kwamen. De onderzoekers van de Chicago School kwamen tot de vaststelling dat de stedelijke transitiezone een dubbele functie vervulde. Allereerst vormde deze zone de toegangspoort voor migranten tot de voor hen nieuwe stad en gastsamenleving. En dit omwille van de aanwezigheid van goedkope woningen, sociale netwerken, publieke dienstverlening, zelforganisaties, betaalbare commerciële ruimtes, economische opportuniteiten,... Daarnaast vervulde dit gebied ook een transitiefunctie die nieuwkomers niet alleen de nodige infrastructuur, maar ook de nodige vaardigheden en sociale netwerken kan bieden voor sociale mobiliteit. Volgens de Chicago School lag de stedelijke transitiezone (of aankomstwijk) dan ook mee aan de basis van de integratie van nieuwkomers in de samenleving.

Niet alleen het idee, maar ook de realiteit van stedelijke aankomstwijken bestaat al decennialang. Zoals Saunders (2010) beschrijft in zijn bestseller 'Arrival city' is de concentratie van nieuwkomers in bepaalde aankomstwijken een wereldwijd fenomeen. Ook in Vlaanderen ontstonden er reeds vanaf de komst van de eerste seizoens- en gastarbeiders concentraties. Denk hierbij aan de (grotendeels) geplande mijnclit s in Limburg of Wallonië, maar ook aan migrantenwijken in de grotere steden zoals Brussel, Antwerpen, Gent, Charleroi en Luik. Deze concentratie werd vaak negatief benaderd. Zowel in beleidskringen als in de literatuur wordt sociaal-ruimtelijke concentratie doorgaans ook gebruikt in pejoratieve zin. Doembeelden van Amerikaanse getto's duiken dan meteen op. Er is echter een groot

² Voor een meer uitgebreide beschrijving van het concept '*Urban zone in transition*' en de nodige kanttekeningen, verwijzen we naar het casestudie-rapport (Schillebeeckx, Oosterlynck, & De Decker, forthcoming)

verschil tussen het zwarte Amerikaanse getto en de Europese migrantenwijken. In de literatuur wordt in die zin vaak gesproken over het verschil tussen het getto en de etnische enclave, of ook wel over het verschil tussen 'gedwongen' (niet zelf gekozen) en 'vrijwillige' segregatie (Peach, 1996). Uiteraard is dit een zeer vereenvoudigde voorstelling van de feiten. Uit de praktijk blijkt dat Europese migrantenwijken vaak (blijven) bestaan door de interactie tussen vormen van gedwongen segregatie (ten gevolge van structurele en institutionele factoren zoals prijsvorming en discriminatie op de huisvestingsmarkt) en vrijwillige segregatie (keuze om in nabijheid van mensen met zelfde etnisch-culturele achtergrond te wonen). Hoe deze interactie precies tot stand komt, in welke mate concentratiewijken het gevolg zijn van structurele factoren of vrije keuze en in welke mate nieuwkomers zich integreren in de gastsamenleving wordt in sterke mate bepaald door de werking van de lokale huisvestingsmarkt, de lokale economie en het politiek-institutionele kader.

Het feit dat de concentratie van nieuwkomers in onze steden het beleid angst inboezemt, heeft ook te maken met een diepgeworteld geloof dat sociaal-ruimtelijke concentratie hoe dan ook nefast is voor de integratie van migranten (Bolt, Ozüekren, & Phillips, 2010). Musterd (2005) toonde echter aan dat de link tussen socio-economische integratie en sociaal-ruimtelijke segregatie veel minder sterk is dan doorgaans wordt beweerd. Zowel vanuit het beleid als vanuit de segregatie-literatuur werd decennialang vertrokken van het idee dat sociale processen en ruimtelijke patronen samen opliepen. Sociale en residentiële mobiliteit worden aan elkaar gelijkgesteld vanuit de veronderstelling dat sociale stijgers automatisch de migrantenwijk verlaten. Ondertussen blijkt uit onderzoek dat sociaal-economische integratie ook perfect kan plaatsvinden binnen de stedelijke aankomstwijken (Sako Musterd & Vos, 2007; Simpson, Gavalas, & Finney, 2008; A. Portes & Manning, 2008 [1986]). Bovendien kan sociaal-ruimtelijke deconcentratie net ook wijzen op uitsluitingsprocessen en een verslechtering van de leefomstandigheden van nieuwkomers (Arbaci & Malheiros, 2010). Portes en Zhou (1993) toonden met hun *segmented assimilation theory* ook de complexiteit en meerlagigheid aan van het integratieproces doorheen de tijd en ruimte en over de verschillende migrantengeneraties heen aan. Zij argumenteren dat nieuwkomers en hun kinderen (de zogenaamde tweede generatie) niet op alle socio-economische domeinen in dezelfde mate integreren en dit deels ten gevolge van structurele drempels in de gastsamenleving en deels ten gevolge van de door de verschillende etnisch-culturele groepen gehanteerde strategieën om zich (al dan niet) te integreren op verschillende domeinen.

Door voor dit onderzoek te vertrekken van de hypothese dat de ruimtelijke specialisatie van aankomstwijken voor migranten het potentieel heeft om de Vlaamse ruimte veerkrachtig te maken voor externe migratie suggereren we dat het toelaten en beleidsmatig omkaderen van ruimtelijke concentratie een even valabele strategie is om de sociale mobiliteit en sociaaleconomische integratie van nieuwkomers ruimtelijk vorm te geven dan de alomtegenwoordige sociale mix-strategieën. In de wetenschappelijke literatuur is weinig bewijs te vinden voor de stelling dat sociale mix de sociale mobiliteit van bewoners versterkt (Sarkissian, Forsyth, & Heine, 1990; Ostendorf, Musterd, & De Vos, 2001; Blokland & Van Eijk, 2010; Arthurson, 2012;

Albeda, Oosterlynck, Verschraegen, Saeys, & Dierckx, 2015). Dat komt onder meer omdat fysieke nabijheid niet automatisch tot meer sociaal contact en zo tot meer diverse sociale netwerken leidt. Over de positieve effecten van sociaal-ruimtelijke concentratie is tot op vandaag nog erg weinig onderzoek gedaan in België. Meert, Mistiaen, en Kesteloot (1997) uitten echter reeds in 1997 hun bezorgdheid over het toen al hevige politieke debat over de deconcentratie van migranten in het Brusselse. Zij kwamen op basis van onderzoek in een aantal Brusselse migrantenwijken tot de vaststelling dat de kwetsbare 'overlevingsinfrastructuur' en de vele sociale netwerken in deze wijken van groot belang waren voor zowel immigranten als kwetsbare huishoudens. Bovendien bleken deze wijken een bovenlokale functie te vervullen. Ook kwetsbare groepen van buiten de stad maakten gebruik van de infrastructuur in deze wijken.

In dit onderzoek bekeken we in welke mate de instroom van externe migranten in een grootstedelijke en regionaalstedelijke regio en in een gemeente in buitengebied leidt tot de vorming van een aankomstwijk, welke aankomstinfrastructuur er ontstaat en welke rol deze speelt in het leven van migranten. We documenteerden hoe de ruimtelijke concentratie van nieuwkomers in Antwerpen-Noord een aantal cruciale hulpbronnen (zoals lokale kennis, sociale netwerken, (in)formele economische activiteiten, inventieve huisvestingsstrategieën, etc.) genereerden die de aankomst voor deze nieuwkomers vergemakkelijkten, maar toonden ook aan hoe sommige beleidsingrepen (zoals besparingen op straathoekwerk en in het Vlaamse welzijnswerk en beleidsstrategieën gericht op het aantrekken van meer gegoede inwoners van buiten de wijk) de aankomstinfrastructuur vaak niet ondersteunt. Ook in Aalst is er sprake van een groeiende aankomstinfrastructuur voor nieuwkomers. Het gaat hier dan bijvoorbeeld om vanuit de overheid gefinancierde diensten, maar ook om diverse organisaties vanuit de verschillende etnisch-culturele gemeenschappen zelf, om etnisch ondernemerschap en om bestaande socio-culturele en armoedeverenigingen en buurthuizen. Veel van deze organisaties bestaan vaak al jarenlang maar zijn hun werking en diensten de laatste jaren steeds meer gaan aanpassen (en vaak ook uitbreiden) om tegemoet te komen aan de verschillende noden van de groter worden etnisch-culturele diversiteit binnen hun doelgroep. De concentratie en ruimtelijke specialisatie van een stad zoals Aalst is echter niet te vergelijken met een wijk zoals Antwerpen-Noord. Aalst kan dan ook niet beschouwd worden als een volledig uitgebouwde aankomstwijk in termen van aankomstinfrastructuur en dienstverlening. Vele nieuwkomers onderhouden (nog) een sterke band met Brussel en vonden daar de nodige diensten die Aalst hen niet kan bieden. Tot slot blijkt uit het onderzoek dat de aankomstinfrastructuur in Liedekerke eerder beperkt is. Dit heeft deels te maken met het feit dat Liedekerke vaak wordt omschreven als 'slaapdorp' (de meerderheid van de Liedekerkenaren werkt buiten de gemeentegrenzen), maar ook door het feit dat de meeste nieuwkomers naar Liedekerke trekken in familieverband na eerst voor een kortere of langere periode in Brussel of in een andere Belgische stad of gemeente te hebben gewoond. Het gaat dan vaak om families die in Liedekerke zijn komen wonen voor de rust, het in verhouding goedkopere woningaanbod en de goede verbinding met Brussel, maar ook met Aalst en Gent. Dit wil uiteraard niet zeggen dat er geen rol is

weggelegd voor de lokale overheid. Ook deze migranten hebben immers specifieke noden waar de gemeente rekening mee dient te houden.

Tot slot bleek uit het onderzoek dat de diverse hulpbronnen in de drie casegebieden niet enkel het gevolg waren van lokale wijkdynamieken, maar ontstonden ten gevolge van een combinatie van wederkerigheid binnen de verschillende gemeenschappen, herverdeling vanuit de staat en marktruil; de zogenaamde sociaaleconomische integratiesferen (Polanyi, 1968)³. Echter, uit de empirische analyse bleek dat lang niet elke combinatie van deze drie integratiesferen de sociaaleconomische integratie en kansen op sociale mobiliteit van nieuwkomers ten goede komt. We wezen dan ook op het gevaar dat ontstaat wanneer de overheid de werking van de vele (hoofdzakelijk op vrijwilligers steunende) socio-culturele of geloofsgeïnspireerde organisaties en wijkcentra niet ondersteunt of zelfs belemmert. We vestigden in het casestudie-rapport ook de aandacht op de grote nood aan investeringen vanuit de overheid in buurtwerking, maar ook in betaalbare en kwalitatieve huisvesting, in het ontsluiten van lokale kennis, in een degelijke toeleiding naar de arbeidsmarkt en het ondersteunen van etnisch ondernemerschap,... . We gaan hier in dit rapport bij de uitwerking van het strategisch ruimtelijk concept nog verder op in.

³ Voor meer info over deze drie sociaaleconomische integratiesferen verwijzen we naar het casestudie-rapport.

3. Een strategisch ruimtelijk concept voor de sociaalruimtelijke ondersteuning van de integratie van migranten in Vlaanderen?

Een belangrijke doelstelling binnen dit vierjarige onderzoeksproject bestaat uit het ontwikkelen van een strategisch ruimtelijk concept om de Vlaamse ruimte meer veerkrachtig te maken ten aanzien van fluctuerende immigratiestromen. Met de ontwikkeling van dit ruimtelijk concept willen we bijdragen aan de visievorming in Vlaanderen rond het thema ‘migratie en ruimtelijke planning’ en wensen we tevens de toolbox, die de verschillende besturen en (sociaal-)ruimtelijke planners in Vlaanderen tot hun beschikking hebben om de integratie van migranten via hun sociaal-ruimtelijk beleid te omkaderen en ondersteunen, te verruimen.

Vanuit de empirische resultaten van het onderzoeksluik ‘Veerkracht en immigratie’ binnen Werkpakket 2 distilleerden we vijf kernthema’s die de basis vormen van het strategisch ruimtelijk concept. Deze worden in hoofdstuk 5 van dit rapport uiteengezet. Per thema wordt allereerst een overzicht gegeven van de belangrijkste onderzoeksresultaten. Vervolgens worden deze resultaten vertaald naar beleidsaanbevelingen en worden aandachts- en discussiepunten aangehaald. Deze vertaal oefening werd verder onderbouwd met de input van experts inzake ruimtelijke ordening, woonbeleid en het middenveld, met wie we de onderzoeksresultaten op een expertenworkshop rond het concept ‘Aankomstwijken’ bespraken (zie ook §4).

We staan hier ook even stil bij het belang van een strategisch ruimtelijk concept *op Vlaams niveau*. Immigratie en een sterk diversifiërende bevolking zorgen niet enkel voor sociaal-ruimtelijke uitdagingen in de Vlaamse grootsteden, maar manifesteren zich ook meer en meer in kleinstedelijke en suburbane gebieden. Deze gebieden en hun betrokken actoren beschikken vaak nog niet over de nodige ervaring en expertise om met deze uitdagingen om te gaan en ontberen dikwijls de nodige middelen. Het is daarom van groot belang dat er op Vlaams niveau gewerkt wordt aan een ruimtelijke visie over de manier waarop de Vlaamse steden en gemeenten om kunnen gaan met de sociaalruimtelijke uitdagingen die de steeds diverser wordende bevolking met zich meebrengt. Deze visie kan een belangrijke leidraad vormen voor de gemeentebesturen en lokale actoren om context-specifieke tools en instrumenten te ontwikkelen op maat van de eigen stad, gemeente, dorpskern of wijk. Dit laatste is een erg belangrijke stap. Dit rapport bevat immers geen pasklare antwoorden of concrete beleidsrichtlijnen die voor elke regio in Vlaanderen gelden, omdat er nu eenmaal geen *one size fits all* maatregelen bestaan. Bovendien kwam uit de verschillende rapporten, die in het kader van dit onderzoeksproject werden gepubliceerd, telkens het grote belang van een gedifferentieerd ruimtelijk beleid met oog voor de lokale context naar voren. Zo zagen we in het casestudie-rapport (Schillebeeckx et al., forthcoming) dat de drie cases (Antwerpen-Noord, Aalst en Liedekerke) ieder een context-specifieke aanpak vergen. Niet alle wijken en/of gemeenten in Vlaanderen zijn bijvoorbeeld gebaat bij een even hoog lokaal

voorzieningenniveau. Het strategisch ruimtelijk concept in dit rapport moet dan ook allereerst worden gezien als een bijdrage aan de visievorming op Vlaams niveau rond een veerkrachtiger Vlaanderen ten aanzien van immigratie.

4. Methodologie

Aan de opmaak van dit rapport is heel wat empirisch onderzoek voorafgegaan. Allereerst werd aan de hand van een kwantitatieve en cartografische analyse (tot op wijkniveau) het migratielandschap in Vlaanderen in kaart gebracht en werd een antwoord gezocht op de vraag waar nieuwkomers van vreemde herkomst in Vlaanderen terecht komen. We verwijzen hiervoor naar het eerder verschenen Steunpunt-rapport: "Internationale immigratie en vergrijzing in Vlaanderen: data en kaarten" (Schillebeeckx, Oosterlynck, & De Decker, 2014). Mede op basis van deze kaarten werden vervolgens drie casegebieden geselecteerd waar we de impact van immigratie op de Vlaamse ruimte meer diepgaand onderzochten. We selecteerden allereerst de wijk Antwerpen-Noord als grootstedelijke case. Vervolgens werden ook het regionaalstedelijke Aalst en de gemeente in landelijk gebied Liedekerke weerhouden voor verdere analyse (zie bijlage 1 voor een korte introductiefiche van elke case). We kozen er bewust voor om onze analyse niet enkel te beperken tot grootstedelijke migrantenwijken, aangezien immigranten in Vlaanderen – net zoals in vele andere Westerse regio's (Alba, Logan, Stults, Marzan, & Zhang, 1999; Singer, 2004; Singer, Hardwick, & Bretell, 2008) – zich ook steeds vaker vestigen in kleinere steden en suburbane regio's. Op die manier kunnen de verschillende bevindingen uit het casestudie-onderzoek ook tot beleidsrelevante resultaten leiden voor kleinere gemeentebesturen in Vlaanderen die vaak minder ervaring hebben met de instroom van nieuwkomers op hun grondgebied.

Voor elk van de drie geselecteerde casestudiegebieden hanteerden we dezelfde onderzoeksaanpak. Allereerst verzamelen we data over het aandeel personen van vreemde nationaliteit en vreemde herkomst⁴ en brachten we, indien mogelijk, ook de aankomst- en vertrekbewegingen in kaart. Dit werd aangevuld met een beknopte beschrijving van de socio-economische samenstelling van de bevolking in de drie gebieden. Het grootste luik van het casestudie-onderzoek bestond echter uit een kwalitatieve analyse. Voor elk van de cases werden 20 tot 30 respondenten geselecteerd. Aan de hand van semi-gestructureerde diepte-interviews werden zowel bevoorrechte getuigen en experts uit het middenveld en beleid (experts ruimtelijke ordening, straathoekwerkers, beleidsmakers, mensen uit het verenigingsleven, van lokale dienstverleners zoals het wijkgezondheidscentrum, ...) als nieuwkomers van vreemde herkomst bevestigd. In Antwerpen-Noord interviewden we ook een aantal etnische ondernemers. In Aalst en Liedekerke werden nieuwkomers tevens bevestigd door middel van focusgroepen. Hierbij ging het telkens om nieuwkomers die elkaar wekelijks troffen in het kader van conversatiegroepen Nederlands. De resultaten van het onderzoek in de drie casestudiegebieden zullen worden gepubliceerd in het

⁴ We hanteerden hierbij de operationalisering van 'vreemde herkomst' van de Studiedienst van de Vlaamse Regering. Is de oudste nationaliteit een niet-Belgische nationaliteit dan wordt de persoon door SVR beschouwd als een persoon van vreemde herkomst. Voor de personen die nog inwonen bij hun ouders (en waarvoor dus de link met de ouders gelegd kan worden) werd gekeken naar de oudste nationaliteit van de moeder (of de vader indien de persoon woont bij een alleenstaande vader). Als de oudste nationaliteit van de moeder (of vader) een niet-Belgische nationaliteit is, wordt het kind beschouwd als een persoon van vreemde herkomst.

rapport “Een veerkrachtige ruimte ten aanzien van migratie? Exploratief casestudie-onderzoek in Vlaanderen” (Schillebeeckx et al., forthcoming).

Tot slot organiseerden we in het najaar van 2015, in de laatste fase van het onderzoek, een expertenworkshop over het thema ‘Aankomstwijken’. De bedoeling was om de eerder verworven resultaten af te toetsen en te vertalen naar mogelijke beleidsrelevante resultaten en aanbevelingen. Tweeëntwintig experten op het gebied van Wonen, Ruimtelijke Ordening, Buurtwerking, Sociaal-ruimtelijke planning, etc. namen deel aan de workshop⁵. Onder de deelnemers bevonden zich zowel experten die actief waren op het Vlaamse bestuursniveau als op het lokale niveau. Zo nodigden we ook experten uit die werkzaam waren in de drie casestudiegebieden (Antwerpen, Aalst en Liedekerke). In deze workshop werden de deelnemers uitgedaagd om te reflecteren over zes thema’s die werden gedistilleerd uit de onderzoeksresultaten. Na de workshop werden deze thema’s samengevoegd tot vijf thema’s die verder in dit rapport zullen worden besproken (zie § 5).

⁵ Zie voor een volledige lijst ‘Bijlage 2’

5. Vijf thema's als leidraad voor het strategisch ruimtelijk concept

In wat volgt, stellen we kort de vijf thema's waaraan we het strategisch ruimtelijke concept ophangen voor en geven we aan waarom en hoe deze thema's als belangrijkste resultaten uit het empirische onderzoek naar voren kwamen. Vervolgens bespreken we eventuele discussiepunten. Per thema formuleren we tot slot een aantal beleidsaanbevelingen.

5.1 Wijkgebonden dienstverlening en buurtwerking

Naar een evenwicht tussen wijkgebonden en gecentraliseerde dienstverlening

Doordat vele aankomstwijken in Vlaanderen zich situeren in voormalige arbeiderswijken (met een eerder laag socio-economisch profiel) in de 19de eeuwse gordels van de steden, worden deze wijken vaak reeds decennialang gekenmerkt door een uitgebreide aanwezigheid van publieke dienstverlening en voorzieningen. Deze diensten zijn broodnodig om de aankomst van nieuwkomers te faciliteren en de mogelijkheden voor sociale en/of ruimtelijke mobiliteit te verhogen. Naast de trajectbegeleiders van Inburgering Vlaanderen (verplicht voor niet-EU nieuwkomers), vormen vandaag ook de medewerkers van het OCMW en VDAB, van de bevolkingsdiensten en lokale buurthuizen, van de cursussen Nederlands voor anderstaligen, etc. vaak de eerste contacten voor vele nieuwkomers in Vlaanderen.

Uit het kwalitatieve onderzoek in de drie cases bleek echter dat er zowel in Antwerpen als Aalst sprake is van een toenemende centralisatie van diensten en voorzieningen. Zo verdween in Antwerpen-Noord het lokale stadskantoor (Permeke). In Aalst werd het verdwijnen van de lokale inburgeringsantenne op de wijk Rechteroever volgens een straathoekwerker door vele nieuwkomers als drempelverhogend ervaren. Waar zij voorheen snel terecht konden met vragen en problemen bij de mensen van de lokale inburgeringsantenne, zijn zij nu aangewezen op de dienst Vreemdelingenzaken en Inburgering in het centrum van de stad. Niet enkel het Aalsterse en Antwerpse stadsbestuur, maar ook het Vlaamse inburgeringsbeleid zorgden voor de centralisatie en afschaffing van een aantal diensten. Zo werd er vroeger in Aalst door het lokale onthaalbureau een 'Sociale wandeling' georganiseerd waarbij men nieuwkomers op sleeptouw nam langs de verschillende organisaties en diensten zodat men kennis kon maken met de dienstverlening in de stad. Dit initiatief werd met de komst van het Vlaamse inburgeringsdecreet in 2004 en de latere verzelfstandigingsoperaties niet meer ondersteund. De 26 onthaalbureaus werden hervormd en gefusioneerd tot acht onthaalbureaus en de lokale vzw's die tot dan verantwoordelijk waren voor het onthaal van nieuwkomers werd ingekanteld binnen deze werking. Uit de interviews met experts werkzaam in de integratiesector blijkt het grote voordeel van deze centraliseringsoperatie te schuilen in het feit dat men nu op een meer structurele en professionelere manier te werk kan gaan. Het grote nadeel voor een lokale afdeling

zoals 'Inburgering Aalst' is, naast het eerder genoemde drempelverhogende karakter van centraliseringsoperaties, dat men hierdoor geen tijd en werkingsmiddelen meer heeft om de contacten met andere partners binnen de lokale dienstverlening (zoals OCMW; CVO, VDAB, etc.) te onderhouden.

In de workshop die we rond het thema 'Aankomstwijken' organiseerden, werd deze evolutie naar centralisatie van diensten door de aanwezige deelnemers bevestigd. Vele deelnemers zagen dit als een algemene trend die in heel Vlaanderen speelt. Het is van belang om de keuze voor centralisatie allereerst te beoordelen naargelang de dienst waarover het gaat. Zo dient een stad of gemeente erover te waken dat nieuwkomers niet 'opgesloten' geraken in hun wijk. Het feit dat nieuwkomers voor sommige diensten verplicht zijn om de eigen wijk te verlaten, brengt hen in contact met andere wijken, voorzieningen en sociale netwerken, wat een emancipatorisch effect kan hebben. Ook vanuit financieel oogpunt zijn er grenzen aan de mate waarin publieke voorzieningen op wijkniveau worden georganiseerd. Belangrijk is om de inplanting van dienstverlening niet vanuit louter financieel perspectief te bekijken, maar rekening te houden met zowel de nabijheid die de lokale aanwezigheid van de overheid - in de vorm van buurtrestaurants, lokale integratie-antennes, stadskantoren, buurthuizen (zie verder), etc. - creëert voor nieuwkomers als met het stimuleren van nieuwkomers om zich ook buiten de aankomstwijk te bewegen en de hele stedelijke ruimte te gebruiken.

We stellen dus voor om de locatie van dienstverlening te koppelen aan mobiliteits- en schaaloverwegingen. Elke gemeente dient hierbij dan te zoeken naar een evenwicht tussen wijkgebonden dienstverlening (die er mede voor zorgt dat nieuwkomers zich thuis voelen in de eigen wijk en de overheid als nabij ervaren omdat ze ergens dichtbij terecht kunnen met hun vragen en noden) en gecentraliseerde dienstverlening (die er mede voor zorgt dat nieuwkomers ook kennis maken met de ruimere omgeving en die te leren gebruiken). Ook de schaalgrootte is hier van belang. Het is immers niet haalbaar (en ook niet wenselijk) voor een gemeente zoals Liedekerke (met ca. 12.700 inwoners, waarvan 17% van buitenlandse herkomst) om eenzelfde wijkgebonden voorzieningenniveau te behalen dan een aankomstwijk zoals Antwerpen-Noord (met ca. 44.900 inwoners, waarvan 71% vreemde roots heeft⁶). Men dient dus steeds rekening houden met de aard en de grootte van de migratiestromen.

⁶ Bron data Liedekerke: Studiedienst van de Vlaamse regering, cijfers voor 2013

Bron data Antwerpen-Noord; www.buurtmonitor.be, cijfers voor 2013

Om de herkomst van een persoon te bepalen worden 4 criteria in rekening gebracht: de huidige nationaliteit van de persoon, de geboortenationaliteit van de persoon (vóór een eventuele nationaliteitswijziging), de geboortenationaliteit van de vader en de geboortenationaliteit van de moeder. Is één van deze 4 criteria een niet-Belgische nationaliteit, dan wordt de persoon beschouwd als zijnde een persoon van buitenlandse herkomst (SVR, 2015).

Buurtwerking en de ontsluiting van lokale kennis

Een onderwerp dat tijdens het onderzoek meermaals ter sprake kwam, was het belang van informatieoverdracht tussen de wijk (wat gebeurt er in de wijk en wat zijn de noden?) en de verschillende stedelijke of gemeentelijke diensten en het lokale bestuur. Straathoekwerkers, buurtwerkers en opbouwwerkers, al dan niet verbonden aan lokale buurtcentra, spelen hierbij een cruciale rol. Zij zijn vaak het eerste aanspreekpunt voor nieuwkomers in de wijk en organiseren samen met hen ook allerlei initiatieven die inspelen op de noden van de verschillende groepen in de wijk. Door middel van het straathoekwerk en binnen de buurtcentra worden bewoners actief betrokken bij het vormgeven van de wijk. Door de dagelijkse praktijk van buurtwerking en straathoekwerk worden allerlei vormen van lokale kennis gemobiliseerd die van groot belang zijn voor lokale beleidsmakers bij de politieke besluitvorming, maar ook voor ruimtelijke planners die werken aan een betere wijk. Op deze manier wordt de wetenschappelijke, eerder technische kennis gecomplementeerd door lokale, vaak nergens geregistreerde kennis over de wijk (Innes, 1990).

Uit de interviews in Aalst en Antwerpen-Noord bleek dat er in het verleden vanuit de lokale overheid en de stadsdiensten veelvuldig beroep werd gedaan op de kennis van straathoekwerkers en buurtwerkers over de verschillende wijken en hun inwoners. Liedekerke heeft geen geïnstitutionaliseerde buurtwerking, maar organiseerde in 2013 een grootschalige burgerbevraging onder de noemer 'Liedekerke spreekt' om op de hoogte te blijven van de lokale kennis en de noden van haar inwoners. In Antwerpen-Noord trachtte men via de buurtwerking de buurt te betrekken bij de opmaak van het RUP 2060⁷ (zie ook Apostel, 2011). Wat in vele participatieprocessen vaak nog een groot struikelblok vormt, namelijk het bereiken van de etnisch diverse bewoners in de wijk, lukte dankzij de hulp van het lokale buurtcentrum wél. De visie in het RUP, die de wijk als aankomstgebied erkent, is mede tot stand gekomen door middel van de lokale kennis die tijdens het participatieproces naar boven werd gebracht.

Figuur 1: Maquettegesprekken in Antwerpen-Noord ter voorbereiding van de opmaak van het RUP 2060

Bron: Buurtschatten (www.buurtschatten.be) en Apostel, K. (2011)

⁷ RUP 2060. Toelichtingsnota. Stad Antwerpen (2012)

Uiteraard hangt veel af van de bereidheid van het lokale bestuur om iets met de lokale kennis die zo talrijk aanwezig is onder de buurtwerkers te doen. Gezien de recente besparingen op het straathoekwerk in Antwerpen en Aalst valt nog af te wachten of straathoekwerkers deze rol als brugfiguur tussen lokale gemeenschap en bestuur ook in de toekomst kunnen blijven vervullen. Ook tijdens de workshop werd de bezorgdheid geuit over de recente besparingsgolf in het Vlaamse welzijnswerk en de lokale buurtwerking. Deze besparingen zorgen er immers voor dat heel wat signalen vanuit de verschillende gemeenschappen niet (meer) worden opgevangen door het lokale bestuur. De deelnemers vreesden tevens dat de huidige besparingsoperatie gepaard gaat met een verschuiving van de verantwoordelijkheid rond integratie van nieuwkomers van het Vlaamse naar lokale niveau⁸.

Tot slot slaan buurtwerkers uiteraard niet als enige de brug tussen de lokale gemeenschap en het beleid. We illustreren dit aan de hand van een voorbeeld uit de case Liedekerke. Liedekerke is één van de enige gemeenten in de wijde omgeving met een integratieambtenaar. Het waren vooral de Liedekerkse basisscholen die als eerste aan de alarmbel trokken, omdat ze zich geen raad wisten met de plotse instroom van anderstalige leerlingen. In samenspraak met het OCMW besloot het gemeentebestuur daarop om een eigen integratiedienst op te richten. Ook in Antwerpen-Noord en Aalst kwam het belang van de scholen als belangrijke bron van kennis over wat er leeft in de wijk veelvuldig aan bod. Daarnaast fungeren instanties zoals het lokale vrederecht en de wijkagenten eveneens als de ‘sociale voelsprietten’ van de wijk. Een veel gehoord probleem is echter dat de diversiteit in de aankomstwijken van onze Vlaamse steden nog erg weinig weerspiegeld wordt in het personeelsbestand van instanties zoals het lokale politiekorps of het onderwijs. Het is dan ook aangewezen om nog sterker in te zetten op een grotere diversiteit onder het personeel om ook deze kennis van de wijk niet verloren te laten gaan en voldoende te benutten.

⁸ Enerzijds wordt het volgens de deelnemers aan de workshop steeds moeilijker om nog Vlaamse middelen te vinden om lokale projecten op te starten rond integratie en is het buurt- en opbouwwerk steeds meer aangewezen op lokale middelen. Anderzijds zorgt de integratie van de zeven sectorale subsidies (voor jeugd, cultuur, sport, flankerend onderwijsbeleid, ontwikkelingssamenwerking, integratie en kinderarmoedebestrijding) in het Gemeentefonds vanaf 2016 ervoor dat deze sectorale middelen niet langer “geoomerkt” zijn. Concreet betekent dit dat de lokale besturen geen rapporteringsplicht meer hebben en mogen kiezen voor welke van deze zeven sectoren ze het geld uit het Gemeentefonds aanwenden. Tijdens de workshop werd de vrees geuit dat vele gemeenten hierdoor minder zullen investeren in projecten die inzetten op integratie. Uiteraard is het nog te vroeg om te beoordelen of deze vrees gegrond is.

Samenvatting beleidsaanbevelingen rond wijkgebonden dienstverlening en buurtwerking

- Evenwicht zoeken tussen kwalitatieve wijkgebonden dienstverlening en gecentraliseerde dienstverlening op stads/gemeente niveau en keuze voor inplanten dienstverlening niet op louter financiële gronden maken;
- Ontsluiten van lokale kennis, onder meer door te investeren in aanwezigheid van lokale sociale professionals;
- Organiseren van participatieprocessen bij ruimtelijk beleid om lokale kennis te ontsluiten;
- Sterker inzetten op een nog grotere diversiteit binnen de openbare dienstverlening

5.2 Ruimte creëren voor middenveldorganisaties, wijkcentra en zelforganisaties

Naast de openbare dienstverlening, spelen ook de vele middenveldorganisaties, zelforganisaties van migranten, religieuze organisaties en de (al dan niet gesubsidieerde) wijkcentra een cruciale rol voor nieuwkomers die toekomen in Vlaanderen. Vooral de nieuwkomers in Aalst en Antwerpen-Noord die we in het kader van dit onderzoek interviewden, kwamen op een of andere manier in contact met de werking van deze brede waaier aan organisaties. Doordat Liedekerke een kleinere gemeente is met een eerder beperkte migratiehistoriek is het middenveld dat zich (deels) richt op nieuwkomers en het aantal zelforganisaties er nog relatief beperkt.

De meeste middenveldorganisaties en verenigingen in Antwerpen-Noord en Aalst hebben in de loop der jaren eigen dienstverlening uitgerold waarop vele nieuwkomers beroep doen. Deze dienstverlening kan bestaan uit het mee zoeken naar woningen, jobs, scholen of sportclubs en verenigingen, maar evengoed uit hulp bij het leren van het Nederlands, juridische bijstand in verband met het verblijf in België of bij het vertalen en regelen van administratieve zaken. Soms gaat het hierbij ook over materiële hulp in de vorm van kleding of voedselbedeling en in uitzonderlijke gevallen ook over het verlenen van financiële hulp. Daarnaast bouwen nieuwkomers door de contacten die ze hebben in deze organisaties ook een sociaal netwerk uit. Zeker voor nieuwkomers die (nog) niet over geldige verblijfsdocumenten beschikken, zijn deze organisaties vaak de enige bronnen van hulp en sociaal contact; elementen die cruciaal zijn in het ondersteunen van de aankomst- en transitiefunctie van een wijk.

Uit het casestudie onderzoek kwamen uiteindelijk vier belangrijke elementen naar voren die we mee willen opnemen in het strategisch ruimtelijk concept. Zo kwam niet alleen (1) de cruciale rol van buurthuizen aan bod (zie ook thema 1) in het aankomst- en transitieproces van nieuwkomers, maar ook (2) de rol van zelforganisaties en geloofsgeïnspireerde organisaties. Zeker deze laatste is een cruciale speler in de Vlaamse aankomstwijken die vaak door het beleid wordt genegeerd. Daarnaast werd duidelijk hoe (3) sport en vrijetijdsbeleving als katalysator kan werken voor het vormen van sociaal-cultureel heterogene netwerken in de wijk. Tot slot werd door respondenten uit de drie verschillende casegebieden niet enkel (4) de nood aan meer ontmoetingsruimte in Vlaanderen onderstreept, maar ook de nood aan het toelaten van discussie rond conflicterende ruimteclaims. In wat volgt gaan we dieper in op het belang van deze vier elementen.

Buurthuizen

Buurthuizen zoals centrum de Wijk of het Protestants Sociaal Centrum (PSC) (beide in Antwerpen-Noord) of vzw Parol (Aalst) spelen een belangrijke rol voor het aankomst- en integratieproces van vele nieuwkomers. Vaak komen zij in contact met de buurtcentra doordat hier Nederlandse les wordt gegeven (dikwijls op vrijwillige

basis en aanvullend op het officiële onderwijssysteem) of Nederlandse conversatiegroepen worden georganiseerd. Eerder onderzoek van Raeymaeckers (2014) wees al op de sleutelrol die buurthuizen vervullen in de toegang tot sociale dienstverlening. Zij zorgen voor het verbinden van de verschillende hulpverleningsorganisaties tot een samenhangend netwerk. Uit het eigen empirisch materiaal bleek bovendien hoe nieuwkomers daar - via de medewerkers in de buurtcentra en via de andere buurtbewoners die ze daar ontmoeten - in contact komen met het bredere middenveld in de wijk en hun sociaal netwerk verruimen; een netwerk dat vaak van cruciaal belang is voor het vinden van huisvesting en een job. Voor sommigen vormde het buurtcentrum ook letterlijk de enige bron van sociaal contact. Daarnaast is het buurthuis een herkenbare plek in de wijk, een soort van ankerpunt, waar nieuwkomers worden gestimuleerd om zelf nieuwe initiatieven op te zetten en de wijk mee vorm te geven.

Het afbouwen van de dienstverlening van deze buurthuizen betekent een groot verlies voor wijken en gemeenten in Vlaanderen die jaarlijks heel wat nieuwkomers van vreemde herkomst verwelkomen. We raden dan ook aan om zowel op lokaal als Vlaams niveau ook in de toekomst de nodige middelen uit te trekken voor de buurtwerking, de diverse buurthuizen en vrijwilligerswerking die hier mee verbonden is.

Ruimte voor zelforganisaties en geloofsgeïnspireerde organisaties

Naast de openbare dienstverlening en de buurthuizen zijn ook de zelforganisaties van migranten talrijk aanwezig in de stedelijke aankomstwijken. Zowel in Aalst als Antwerpen-Noord hebben verschillende migrantengroepen zich verenigd en zetten zij, naast het organiseren van talrijke festiviteiten, ook in op hulpverlening, zelfredzaamheid en politieke en burgerrechten van nieuwkomers. De oprichters van, en sleutelfiguren binnen, de zelforganisaties hebben echter vaak een fulltime job en spenderen dan ook een groot deel van hun vrije tijd (en vaak ook van de eigen middelen) aan deze organisaties. Erkende organisaties kunnen subsidies vragen, maar moeten hiervoor wel aan een aantal voorwaarden voldoen en een deel van hun autonomie opgeven. Sommige organisaties kiezen er dan ook voor om als niet-erkende en dus niet-gesubsidieerde organisatie door het leven te gaan. Vaak vormen de zelforganisaties ook een aanspreekpunt voor beleidsmakers die willen weten wat er leeft in de wijk. Uiteraard speelt hier dan het gevaar dat dit aanspreekpunt gezien wordt als vertegenwoordiger van een hele etnisch-culturele gemeenschap, wat dergelijke organisaties doorgaans niet zijn. Toch is het van belang dat deze zelforganisaties niet alleen de nodige ondersteuning en erkenning krijgen, maar ook de nodige inbedding in het middenveld verwerven zodat zij mee betrokken worden bij het wijkoverleg en de politieke besluitvorming. Onderzoek van Dierckx, Geerts, en Van Dam (2013) wees eerder al op het gebrek van ondersteuning voor etnisch-culturele organisaties in Vlaanderen.

Een specifieke groep organisaties die voornamelijk in de stedelijke aankomstwijken een sterke groei kennen, zijn de diverse nieuwe kerken en geloofsgeïnspireerde (hulpverlenings)organisaties. Vaak ontstaan zij naast of in samenwerking met al

langer bestaande organisaties⁹. Uiteraard staan religie en religieuze vieringen centraal in hun werking, maar in de meeste gevallen organiseren zij ook hulpverleningsactiviteiten, bieden zij een ontmoetingsruimte en spelen zij een belangrijke rol in het deels opvangen van de woonnood van nieuwkomers (Meeus & Schillebeeckx, 2015). De organisaties hanteren hierbij verschillende methodes die afwijken van, of aanvullend zijn op, de reguliere hulpverlening. Bovendien bleek uit het onderzoek van Meeus & Schillebeeckx (2015) dat geloofsgeïnspireerde organisaties vaak ook actief deelnemen aan verschillende breed gedragen protestacties en burgerinitiatieven en op die manier niet enkel de verschillende vormen van sociaal onrecht aanklagen, maar nieuwkomers ook de kans bieden om zich sociaal en politiek te engageren.

Figuur 2: Geloofsgeïnspireerde organisatie in Aalst

Bron: Auteurs

Eén van grootste uitdagingen voor heel wat zelforganisaties en geloofsgeïnspireerde organisaties situeert zich op ruimtelijk gebied. Dit kwam zowel tijdens het empirische luik van dit onderzoek als tijdens de workshop 'Aankomstwijken' aan bod. Het vinden van een geschikte locatie die kan dienen als ontmoetingsruimte bleek in de drie casegebieden geen evidentie. Naast de veel voorkomende problemen in verband met geluidsoverlast en brandveiligheid wanneer de organisatie over een eigen ruimte beschikte, bleek er ook een groot tekort te zijn aan ruimtes die gehuurd konden worden voor het organiseren van activiteiten. Zo blijkt dat vele zelforganisaties in de Brusselse rand zich op een meer permanente basis willen organiseren, maar bij gebrek aan lokale (ontmoetings)ruimtes zich uiteindelijk niet lokaal verankeren en zich in Brussel vestigen. Hierdoor krijgen de lokale besturen vervolgens de indruk dat nieuwkomers in hun gemeente zich niet organiseren of niet actief deelnemen aan het maatschappelijke leven. Bovendien blijkt uit ons onderzoek dat sommige lokale besturen niet erg open staan voor aanvragen vanuit de etnisch-culturele gemeenschappen tot oprichting van eigen sociaal-culturele of geloofsgeïnspireerde organisaties. Zo weigerde de gemeente Liedekerke een aanvraag voor de oprichting

⁹ Een aantal van de huidige geïnstitutionaliseerde vluchtelingenorganisaties zijn oorspronkelijk ook gestart vanuit een katholieke of protestantse geloofsovertuiging.

van een Afrikaans cultureel centrum in een van de grotere bouwvolumes in de gemeente. De Afrikaanse gemeenschap wilde er onder andere buitenschoolse opvang organiseren voor de kinderen. Het idee achter deze weigering was dat dit de integratie van de kinderen in de reguliere (reeds bestaande) buitenschoolse opvang, en bij uitbreiding de integratie van nieuwkomers in het Liedekerkse gemeenschapsleven, in de weg stond. Ook de oprichting van een moskee in een leegstaand gebouw werd geweigerd. Het gevolg is dat vele nieuwkomers in Liedekerke uitwijken naar Brussel voor het bijwonen van religieuze vieringen of zich daar aansluiten bij een etnisch-culturele vereniging. Dit wil echter niet zeggen dat er in Liedekerke geen religieuze vieringen plaatsvinden. Zo huurt de Afrikaanse Pinkstergemeenschap op regelmatige basis een zaal in het gemeentehuis van Liedekerke en ook in reguliere rijhuizen in de gemeente worden wekelijks activiteiten en vieringen georganiseerd door diverse geloofsgemeenschappen. Indien er geen stedenbouwkundige vergunning vereist is, kan de gemeente deze vieringen immers niet verhinderen.

Naast de nodige organisatorische en administratieve steun, zou er vanuit de verschillende bestuursniveaus ook meer aandacht moeten zijn voor de logistieke steun van deze organisaties. Een belangrijke vraag is of het de taak is van ruimtelijke planners om naast scholen, gemeenschapscentra, bibliotheken, etc. ook geloofsgeïnspireerde of etnisch-culturele centra in te plannen. Net zoals er vanuit ruimtelijke planning lange tijd (te) weinig aandacht was voor het inplannen van sportinfrastructuur (zie verder), blijkt dat ruimtelijke planners bij het ontwerpen van masterplannen voor een wijk geen rekening houden met het inplannen van dit soort verenigingen, ondanks de manifeste vraag naar ruimte voor dit soort activiteiten. Met het gekende gevolg van kerkvieringen in (te) kleine huiskamers, leegstaande winkelpanden of garageboxen onder onveilige omstandigheden.

Een onderliggende vraag bij het bovenstaande is of de focus moet liggen op de integratie van nieuwkomers in de bestaande dienstverlening of er moet worden ingezet op specifieke voorzieningen en infrastructuur voor nieuwkomers. Opnieuw speelt schaal hierbij een grote rol. Voor kleinere gemeenten in Vlaanderen is het vermoedelijk minder wenselijk en minder haalbaar om parallelle diensten of voorzieningen te organiseren (of in sommige gevallen toe te staan) voor de verschillende groepen in de samenleving. Uit ons onderzoek blijkt overigens dat vele nieuwkomers naar een gemeente als Liedekerke trekken net omwille van de rust die er heerst in vergelijking met een grootstad als Brussel. Het feit dat dit betekent dat zij voor sommige noden naar de stad moeten trekken, vinden zij heel normaal. Voor steden met een constante instroom van nieuwkomers is het daarentegen vaak onontbeerlijk om specifieke diensten en voorzieningen te organiseren die inspelen op de noden van nieuwkomers. Zoals we ook al in het casestudie-rapport bespraken, speelt de fase binnen het migratietraject van nieuwkomers in België hierbij een belangrijke rol. .

Sport en vrijetijdsbeleving als katalysator voor interculturele ontmoetingen in de wijk

Zoals we eerder aanhaalden (zie §2) wordt sociaal-ruimtelijke concentratie van migranten vaak negatief benaderd door het beleid. Eén van de bezorgdheden is dat de concentratie van nieuwkomers in aankomstwijken hun integratie in de gastsamenleving in de weg zou staan. Nieuwkomers zouden zich te veel op de eigen gemeenschap (en het bijhorende gemeenschapsleven) terugplooien en dit zou ontmoetingen en netwerken tussen de verschillende gemeenschappen in de wijk in de weg staan. Tijdens de interviews met nieuwkomers bleek inderdaad dat velen onder hen vooral contacten hadden met de eigen gemeenschap of met andere nieuwkomers van diverse herkomst. De nieuwkomers geven zelf echter aan dat ze graag meer contact zouden hebben met 'Belgen' in de wijk, maar dat dit erg moeilijk verliep. Ook onderzoek van Albeda et al. (2015) leverde dat besluit op.

Vele verenigingen die zich situeren op het gebied van vrijetijdsbeleving in Vlaanderen zetten zich echter in om de groeiende etnisch-culturele diversiteit in de samenleving weerspiegeld te zien in hun ledenbestand¹⁰. De vrijetijdssfeer vormt dan ook één van de domeinen bij uitstek waar zogenaamde 'sterke' sociale relaties over culturele grenzen heen kunnen ontstaan. Zowel uit ons onderzoek in Aalst, Liedekerke als Antwerpen-Noord bleek dat het hoofdzakelijk de sportverenigingen zijn die er tot op vandaag het best in slagen om nieuwkomers te bereiken. Liedekerke is een gemeente die in het verleden reeds sterk geïnvesteerd heeft in haar sportinfrastructuur en ziet de toenemende diversiteit van haar bevolking dan ook duidelijk terug in haar gemengde (jeugd)voetbalploegen. Ook in Antwerpen-Noord kennen de boks-club, de diverse voetbal- en basketbalploegen, etc. een heel divers ledenbestand. Nieuwkomers in Aalst gaven dan weer aan dat ze vele contacten binnen hun sociale netwerk hadden ontmoet door te gaan voetballen in het stadspark. Vanuit de stad Aalst werd ook lange tijd 'Buurtsport' georganiseerd. Dit project bestond uit laagdrempelige sportactiviteiten voor maatschappelijk kwetsbare jongeren in de stad. Een groot deel van het doelpubliek waren jongeren van vreemde herkomst. Toen de subsidies vanuit de Vlaamse overheid werden stopgezet, besloot het Aalsterse stadsbestuur uiteindelijk om het succesvolle project niet zelf verder te subsidiëren¹¹. Ondertussen werd er vanuit de stad een nieuw laagdrempelig project opgestart onder de noemer 'Buurtwildt'. In Antwerpen-Noord bleek dan weer hoe een lokale basketbalclub haar werking en ledenaantal sterk zag uitbreiden nadat zij gebruik kon maken van een eigen locatie (een sporthal die tevens wordt gebruikt als buurtcentrum). We onthouden hier vooral dat er voor de ruimtelijke planner en de lokale besturen een belangrijke taak is weggelegd, namelijk investeren in vrijetijd- en sportfaciliteiten.

¹⁰ Zie bijvoorbeeld ook het onderzoeksproject DieGem dat voor één van haar cases drie Brusselse Chirogroepen - en de manier waarop zij omgaan met diversiteit - bestudeerde : <http://www.solidariteitdiversiteit.be/praktijkenbank.php?case=3>

¹¹ Eén van de redenen voor het stopzetten van 'Buurtsport' was de ophef die ontstaan was rond het project 'Combat Sambo' waarin vechttechnieken werden aangeleerd aan jongeren. Een aantal beleidsmakers achtte het niet opportuun om kwetsbare jongeren hiermee in aanraking te brengen.

Ruimte voor ontmoeting, maar ook voor conflicterende ruimteclaims

Doorheen de bespreking van de verschillende elementen binnen dit tweede thema kwam de nood aan meer ruimte voor ontmoeting aan bod. Het ging hier dan zowel om buurtcentra, ontmoetingsruimte voor zelforganisaties en geloofsgeïnspireerde organisaties als om ontmoetingsruimte voor sport en vrije tijd. Vaak botsen de verschillende betrokken actoren en organisaties in hun zoektocht naar geschikte infrastructuur op protest van omwonenden of van het lokale bestuur. Bovendien worden grotere publieke plaatsen zoals parken dikwijls door meerdere groepen gebruikt, wat kan leiden tot conflicterende ruimteclaims. Deze resulteren op hun beurt nog al te vaak in onbegrip en intolerantie. Veel hangt echter af hoe er met deze conflicterende ruimteclaims wordt omgegaan. In een dicht bebouwde en bewoonde stedelijke wijk waar de openbare ruimte erg schaars is, zijn conflicten over ruimtegebruik immers onvermijdelijk. Vanuit de workshop 'Aankomstwijken' gaan er dan ook stemmen op om vanuit het lokale bestuur momenten te organiseren waarop in discussie wordt gegaan met inwoners en ruimtelijke planners over deze ruimtelijke conflicten. Afspraken die op deze manier worden gemaakt, kennen dan immers een veel groter draagvlak onder de inwoners van de wijk.

Samenvatting beleidsaanbevelingen rond middenveldorganisaties, wijkcentra en zelforganisaties

- Ondersteunen en investeren in buurtcentra;
- Ondersteunen van etnisch-culturele en geloofsgeïnspireerde organisaties;
- Inplannen van religieuze ruimtes en ruimtes voor zelforganisaties;
- Inzetten op ruimte voor sport en vrije tijd;
- Verhogen van het aanbod aan toegankelijke, flexibele en multi-inzetbare ontmoetingsruimte;
- Creëren van een platform voor discussie omtrent conflicterende ruimteclaims

5.3 Ruimte voor ondernemerschap

Een belangrijk onderdeel van de stedelijke aankomstinfrastructuur bestaat uit handelszaken die zich met hun koopwaren (deels) richten op de internationale gemeenschap in de aankomstwijk. Deze handelszaken trekken door hun ruime openingsuren en dikwijls goedkope en exotische handelswaren ook heel wat klanten aan van buiten de wijk. Bovendien dragen deze zaken niet enkel bij aan de lokale economie, maar vormen zij voor vele nieuwkomers ook een eerste aanspreek- en informatiepunt in de wijk en een informele ontmoetingsplaats.

Ondersteuning van lokale handelaars

Van de drie cases in ons onderzoek heeft Antwerpen-Noord het meest uitgebreide etnische handelsapparaat. Maar ook in Aalst zetten steeds meer etnische ondernemers de stap om een eigen zaak te beginnen. In Liedekerke blijft het aantal etnische handelszaken tot op heden relatief beperkt met onder andere een aantal nachtwinkels en kleine kruideniers en een aantal restaurants. Uit de interviews met etnische ondernemers in Antwerpen-Noord kwam heel duidelijk het belang naar voren van een breed sociaal netwerk bij het opstarten van een eigen zaak, alsook de eerder beperkte ondersteuning vanuit de overheid. De stad Antwerpen kende sinds 1997, naast de werking van het reguliere bedrijvenloket, een speciaal loket 'Allochtoon Ondernemen'. Dit adviesbureau bevond zich, in tegenstelling tot het algemene bedrijvenloket, in de wijk zelf en kende een groot succes, maar werd later afgeschaft. Ook in Aalst is het voor vele ondernemers vaak moeilijk om hun weg te zoeken in het administratieve kluwen dat onlosmakelijk verbonden lijkt te zijn met het opstarten van een eigen zaak.

Figuur 3: Etnisch ondernemerschap in Antwerpen-Noord en Aalst

Bron: Auteurs

Bovendien blijkt uit ons empirisch onderzoek dat het ondernemerschap voor vele migranten geen onmiddellijk succesrecept voor sociale stijging vormt, maar het aanvankelijk vooral een kwestie is van het hoofd boven water te houden. Dit wordt in de stad Antwerpen nog bemoeilijkt door de invoering van de belasting op

‘imagoverlagende’ winkels¹². Hiermee doelt men in de eerste plaats op nachtwinkels en belwinkels, maar ook op bijvoorbeeld wedinrichtingen, shisha-bars en club-vzw’s; handelszaken die doorgaans worden uitgebaat door etnische ondernemers. Het feit dat deze handelszaken inspelen op bepaalde noden van de lokale bevolking (zoals communicatie met het thuisfront in geval van belwinkels) en voor vele nieuwkomers – voor wie toegang tot de reguliere arbeidsmarkt geen evidentie is – wordt gezien als een belangrijke overlevingsstrategie, wordt hiermee genegeerd. Daarnaast werd door de deelnemers aan de workshop het feit aangeklaagd dat etnische ondernemers vaak extra gecontroleerd worden op hygiënenormen, brandveiligheid, geluidsoverlast en het naleven van sluitingstijden. De respondenten pleiten daarentegen voor een beleid dat net in extra ondersteuningsmaatregelen voorziet voor de lokale economie in de Vlaamse aankomstwijken. We gaan hier verder nog op in (zie §5.5).

Ruimte voor lokale, kleinschalige economische activiteiten

Voor de ruimtelijke planner en het ruimtelijke beleid is er met betrekking tot de lokale economie en het etnisch ondernemerschap in de aankomstwijken een belangrijke rol weggelegd. Het eerder genoemde RUP 2060 voor Antwerpen-Noord dat de aankomstfunctie van de wijk wil beschermen, omvat bijvoorbeeld een aantal maatregelen die zich specifiek richten op het beschermen van de handelsfunctie in de wijk. Zo blijven vergunde magazijnen in de wijk voorbehouden voor handel en mogen deze niet zomaar voor andere doeleinden worden aangewend. Zeker in dichtbebouwde wijken is dit van groot belang, aangezien de druk op de woningmarkt hier zeer groot is en leegstaande of verkrotte handelspanden en oude magazijnen en fabrieken vaak ondoordacht worden omgebouwd tot woningen (vaak in de hogere prijsklassen). Ook in de andere twee casegebieden kan men nog meer inzetten op ruimte voor kleinschalige economie. Zeker in Aalst, een stad met een rijk industrieel verleden en dus vele oude fabriekspanden en magazijnen, zijn hier voldoende kansen voor. We raden dan ook aan om waar mogelijk (en vanuit ruimtelijk oogpunt wenselijk) de handelsfunctie van deze panden te behouden en hier ruimte te laten voor kleinschalige economische activiteiten die lokaal verankerd zijn en (deels) mee door de buurt worden gedragen. Hier kunnen naast kleine handelszaken ook een aantal magazijnen en werkplaatsen worden ingeplant. Maar ook de sociale economie en het onderwijs kunnen hier een plaats vinden.

Flexibele ruimtelijke planning en architectuur met aandacht voor ondernemerschap

Vanuit de workshop werd de nadruk gelegd op de nood aan een grotere flexibiliteit wanneer het gaat over ruimtelijke regelgeving rond ondernemen (zie ook §5.5). We beschreven eerder hoe het RUP 2060 voor de wijk Antwerpen-Noord een aantal maatregelen omvat die de handelsfunctie van de wijk wil beschermen. Maar

¹² Sinds 1 januari 2015 zijn alle nieuwe zogenaamde imagoverlagende handelszaken verplicht om een uitbatingsvergunning aan te vragen ter waarde van 6.000 euro. Daarnaast moeten alle handelszaken die onder deze belasting vallen (ook de reeds bestaande) jaarlijks een belasting van 1.500 euro betalen (Stad Antwerpen, 2015)

tegelijkertijd omvat ditzelfde plan echter ook een strikt locatiebeleid voor handel en reca (restaurants en cafés) dat stelt dat enkel in speciaal daarvoor aangeduide straten handelszaken mogen opgestart worden. Ook alle hoekpanden kunnen aangewend worden voor handel. Volgens de deelnemers aan de workshop “Aankomstwijken” dient men echter op te passen dat men met zulke maatregelen kleine, nieuwe initiatieven niet de kop indrukt. Bovendien werd opgemerkt dat er door architecten en ruimtelijke planners in het verleden (denk bijvoorbeeld aan de vele blinde gevels van sociale woonblokken), maar ook vandaag nog te weinig rekening gehouden wordt met de nood aan flexibiliteit en multi-inzetbaarheid van nieuwe bouwprojecten. Bij de inplanting van nieuwe wooneenheden en grootschalige stadsontwikkelingsprojecten is het aangewezen om de gelijkvloerse verdiepingen ook te kunnen aanwenden voor lokale handel. Dit stimuleert niet enkel het lokale ondernemerschap, maar komt ook de levendigheid van het straatbeeld ten goede.

Samenvatting beleidsaanbevelingen rond ondernemerschap

- Ondersteunen van etnisch ondernemerschap op administratief, logistiek en financieel vlak (eventueel in de vorm van belastingvoordelen of premies, zie ook §5.5);
- Beschermen van handelsfunctie en bestaande handelspanden en magazijnen;
- Rekening houden met mogelijkheid voor ondernemerschap op gelijkvloers bij inplanten nieuwe woningen, renovatieprojecten en grootschalige stadsontwikkelingsprojecten

5.4 Woonaanbod

Zoals we ook eerder al aangaven (zie §2), speelt het woonaanbod en de werking van de huisvestingsmarkt een ontzettend belangrijke rol in het ontstaan van aankomstwijken. Hoewel de woningvoorraad lang niet de enige bepalende factor is in de keuze van nieuwkomers betreffende hun woonlocatie zorgt de beperkte toegankelijkheid en betaalbaarheid van een aanzienlijk segment van de woningmarkt er wel voor dat nieuwkomers vaak uitsluitend aangewezen zijn op de residuele private huurmarkt, een segment van de huurmarkt dat zich in Vlaanderen voornamelijk concentreert in de 19^e -eeuwse gordels van onze steden (Meert et al., 1997; Meert & Bourgeois, 2005). Het residuele duidt hier niet enkel op de erg lage woonkwaliteit van het woningpatrimonium, en in verhouding lagere huurprijzen, maar duidt ook op het feit dat dit het deel is van de woningmarkt waar men terecht komt wanneer alle andere sectoren ontoegankelijk blijken (Kesteloot & Van der Haegen, 1997; Kesteloot, 2000). Onderzoek op basis van de Socio-economische enquête uit 2001 toonde eerder al aan dat personen met een niet-Belgische nationaliteit in vergelijking met Belgen veel sterker vertegenwoordigd zijn op de residuele private huurmarkt (Vanneste, Thomas, & Goossens, 2007).

Uit onze eigen empirische analyse bleek eveneens dat de bevraagde nieuwkomers in Antwerpen-Noord en Aalst hoofdzakelijk terecht kwamen op de residuele private huurmarkt. Ook in Liedekerke kwamen respondenten vaak in huurwoningen van lage kwaliteit terecht, maar hier had men omwille van de kleinere private huurmarkt, voornamelijk te kampen met de problematiek van noodkoop (zie verder). Voor vele respondenten was het vinden van een woning (naast het vinden van een job) vaak de grootste zorg. De voornaamste problemen die nieuwkomers ervaren zijn discriminatie op de huurmarkt, slechte woonkwaliteit en te hoge huurprijzen. Aangezien de wachtlijsten erg lang zijn, brengt de sociale huisvesting weinig soelaas.

Figuur 4: Krotbewoning in Antwerpen-Noord

Bron: Auteurs

Inzetten op kwaliteitsbewaking zonder betaalbare alternatieven?

Door de hoge woonnood geraken panden op de residuele private huurmarkt, ongeacht de kwaliteit, steeds gemakkelijk verhuurd. Huisjesmelkers doen dan ook lucratieve zaken in de aankomstwijken van de Belgische steden. Het probleem van de huisjesmelkerij is voor vele lokale overheden in Vlaanderen een belangrijke beleidsprioriteit. Ook in Antwerpen-Noord¹³ (en aanvankelijk ook in Aalst¹⁴) wordt de aanpak van huisjesmelkerij expliciet vermeld als beleidsprioriteit. En ook in de voorstudie van het Woonplan Vlaanderen wordt aandacht besteed aan de kwaliteitsproblemen op de residuele private huurmarkt. Momenteel wordt hiervoor vooral ingezet op het actief handhaven van *“de minimum kwaliteitsnormen voor woningen [dat zich] richt [...] op de huurwoningmarkt, met het oog op de bescherming van de huurder tegen veiligheids- en gezondheidsrisico's en praktijken van huisjesmelkerij”* (Wonen-Vlaanderen, 2014, p. 122). De kwaliteitshandhaving zoals vervat in de Vlaamse Wooncode biedt lokale overheden enerzijds de mogelijkheid om voor huurwoningen die voldoen aan de kwaliteitseisen een conformiteitsattest af te leveren en anderzijds om na een woningkwaliteitsonderzoek over te gaan tot ongeschikt-, overbewoond en onbewoonbaarverklaring van de woning. Verschillende huurdersbewegingen klagen echter het feit aan dat de lokale overheden nog veel te weinig inzetten op het sanctioneren van verhuurders en het daadwerkelijk toepassen van de kwaliteitshandhaving en de mogelijkheid tot sociaal beheersrecht¹⁵ zoals beschreven in de Vlaamse wooncode. Doordat deze woningkwaliteitsonderzoeken vaak gebeuren op vraag van de huurder, blijven heel wat huurwoningen met serieuze kwaliteitsgebreken dan ook in circulatie op de private huurmarkt. Vele huurders vrezen immers om na een bezoek van de wooninspectie op straat komen te staan doordat de huurwoning onbewoonbaar wordt verklaard. Ondertussen duiken er echter een aantal beloftevolle initiatieven op die kwalitatieve en betaalbare huurwoningen realiseren waar (onder meer) nieuwkomers met een zwakke sociaaleconomische positie in terecht kunnen (bv. sociale verhuurkantoren, coöperatieve huisvesting, community land trusts, solidair wonen¹⁶).

De grote uitdaging in de Vlaamse aankomstwijken (en daarbuiten) wordt echter gevormd door het feit dat de vaak lamentabele woningkwaliteit van vele

¹³ In het RUP voor de wijk wordt huisjesmelkerij als belangrijk probleem aangeduid (Stad Antwerpen, 2012).

¹⁴ In het document 'Krachtlijnen ter voorbereiding van het meerjarenplan 2014-2019' (College van Burgemeester en Schepenen Stad Aalst, 2013) werd een aparte paragraaf gewijd aan het probleem van de huisjesmelkerij. In het definitief goedgekeurde meerjarenplan sneuvelde dit aandachtspunt. (Stad Aalst, 2014a).

¹⁵ Het sociaal beheersrecht laat toe dat het gemeentebestuur, het OCMW of een sociale huisvestingsmaatschappij een onbewoonbaar verklaarde woning zelf in beheer neemt, renoveert en verhuurt aan sociale voorwaarden.

¹⁶ Zie bijvoorbeeld het rapport 'Gemeenschappelijk wonen' van het Steunpunt Wonen (Van den Houte, Ryckewaert, Delbeke, & Oosterlynck, 2015) of ook de verschillende cases rond solidair wonen binnen het DieGem onderzoeksproject : <http://www.solidariteitdiversiteit.be/praktijkenbank.php?case=8> en <http://www.solidariteitdiversiteit.be/praktijkenbank.php?case=12>.

huurwoningen maar aangepakt kan worden als er ook degelijke betaalbare alternatieven zijn. En daar schuilt vaak net het probleem. Gemeenten vermijden dikwijls om hierin te investeren vanuit de vrees dat ze hiermee de woningnood van zwakkere groepen in naburige gemeenten lenigen. Tijdens de workshop werd dan ook het idee geopperd om hier vanuit het Vlaamse niveau op in te grijpen, bijvoorbeeld door een taakstelling voor de Vlaamse centrum- en grootsteden voor betaalbare, kwalitatieve wooneenheden uit te werken¹⁷. Dit vereist uiteraard een debat op Vlaams niveau. Bij het invullen van deze taakstelling moet niet enkel rekening worden gehouden met het bestaande woningaanbod en de woonknoten, maar ook met het aantal jobs in deze regio's. Tewerkstelling is hierbij immers ook een belangrijke parameter. Aan de realisatie van deze taakstelling moeten de nodige financiële middelen worden gekoppeld.

Voor gemeenten in het buitengebied kan het dan interessant zijn om in te zetten op de volgende trede(n) op de woonladder, namelijk betaalbare, compacte (huur- en koop) woningen voor sociale stijgers. Uit het empirische onderzoeksluik bleek immers dat een gemeente zoals Liedekerke, met een zeer goede verbinding met Brussel, maar ook met Gent en Aalst, voor veel nieuwkomers als een tweede (of derde of vierde) stap in het woontraject wordt gezien. Na een initiële periode in de gemeente waar men nog vaak huurt, denkt men al sneller aan het kopen van een woning. Alle respondenten die we in Liedekerke spraken, gaven ook aan om in de toekomst in de gemeente te willen blijven wonen. Echter, zoals we eerder al kort aanhaalden, ontbreken vaak de nodige financiële middelen om een degelijke huurwoning te huren of het aangekochte goed te renoveren of aan te passen aan de hedendaagse comfort- en kwaliteitseisen. Belangrijk is dat men bij het inplanten van een vernieuwd of nieuw woningaanbod in een gemeente zoals Liedekerke steeds waakt over een goede ontsluiting met het openbaar vervoer. Uit ons onderzoek in Liedekerke bleek immers dat het netwerk van vele nieuwkomers zich niet beperkt tot de gemeente en zij nog erg vaak gebruik maakten van allerlei voorzieningen in de grootsteden Brussel, Gent of Antwerpen.

Tot slot willen we hier nog eens de aandacht vestigen op een discussie die ook in het verleden meermaals de politieke agenda haalde en volgens ons nog steeds actueel is. Als we inzetten op kwaliteitshandhaving op de private huurmarkt, is het dan ook niet van belang om de kwaliteitsmeting te koppelen aan de huurprijs en na te denken over het invoeren van een meer bindende huurprijsregulering op de private huurmarkt?¹⁸. In alle drie de casegebieden lopen beleidsacties die inzetten op de woningkwaliteit. Toch lijken nieuwkomers de vruchten van dit beleid niet altijd te kunnen plukken. Heel wat van onze respondenten gaven bijvoorbeeld aan hoe ze hun vorige huurwoning moesten verlaten nadat de verhuurder na (vaak erg

¹⁷ Bijvoorbeeld naar analogie met de taakstelling inzake het realiseren van sociaal woonaanbod (cf. Bindend sociaal objectief).

¹⁸ Het voormalige Steunpunt Ruimte & Wonen van de Vlaamse overheid werkte in de periode 2010-2012 aan een matrix met richthuurprijzen die rekening hield met de kenmerken van de woning en de woonomgeving (Winters, 2012). Uit dit onderzoeksproject is de huurschatter van Wonen Vlaanderen voortgevloeid (zie www.woninghuurprijzen.be). Deze richthuurprijzen zijn echter volledig vrijblijvend en hebben dus geen bindend karakter.

bescheiden) renovatiewerken de huurprijs plots zeer sterk verhoogde. De vraag is natuurlijk op welke manier een overheid kan ingrijpen op de huurprijzen op de private huurmarkt. Als we in de richting denken van een maximum huurprijs zijn er alvast een aantal valkuilen waarvoor men zal moeten oppassen. Zo bestaat het gevaar dat de private huursector dan krimpt, aangezien dit kan leiden tot het verkleinen van de rendabiliteit voor verhuurders. Bovendien wordt vaak gevreesd dat verhuurders dan de nodige investeringen in kwaliteit uitstellen, of erger, helemaal niet meer uitvoeren. Wanneer de huurprijs echter gekoppeld wordt aan voldoende kwaliteitscriteria (en kwaliteitscontrole) gaat dit laatste bezwaar echter niet op.

In het kader van de zesde staatshervorming werden de bevoegdheden van de overeenkomsten voor de woninghuur, de handelshuur en de pacht sinds 1 juli 2014 overgedragen van de federale staat naar de gewesten. Het is dan ook het aangewezen moment voor de Vlaamse overheid om niet enkel in te zetten op voldoende betaalbare en kwalitatieve alternatieven op de private huurmarkt, maar om ook na te denken over een vorm van huurprijsregulering en te investeren in bijkomende experimenten rond huurprijsreglementering zodat het recht op een kwalitatieve woning voor iedereen gegarandeerd kan worden én tevens betaalbaar blijft.

Onaangepaste huurwetgeving

Aankomstwijken zijn per definitie wijken met een erg fluctuerende bevolking. Jaarlijks komen heel wat nieuwkomers toe, maar laten ook heel wat mensen de wijk achter zich. Aankomstwijken worden dan ook gekenmerkt door een hoge verhuisintensiteit. De huidige huurwetgeving is hier echter niet altijd aan aangepast. Een standaard huurcontract bedraagt immers negen jaar. Er bestaan ook contracten van korte duur (3 jaar of minder) en deze blijken goed te zijn voor ca. 1/3de van alle (geregistreerde) huurcontracten in Vlaanderen (Heylen, 2015)¹⁹. Huurcontracten waarvan de duur niet nader bepaald is, worden echter steeds beschouwd als een overeenkomst van negen jaar. Vele nieuwkomers tekenen echter een huurcontract zonder op de hoogte te zijn van deze regel. Wanneer zij de woning dan willen verlaten, worden zij plots geconfronteerd met een extra kost van maximaal drie maanden huur (afhankelijk van het jaar waarin men het contract vroegtijdig opzegt). Over de niet geregistreerde contracten bestaan uiteraard geen cijfers. Daarnaast bedraagt de maximum toegelaten waarborg drie maanden huur (in geval van een bankwaarborg of een waarborg die wordt voorgeschoten door het OCMW) of twee maanden indien de huurder de waarborg op een geblokkeerde rekening overschrijft. Vele nieuwkomers in de drie casegebieden gaven dan ook aan dat dit vaak een onoverkomelijke drempel vormt in de zoektocht naar een woning. Dikwijls komt men hier toe met beperkte financiële middelen en heeft men bij de zoektocht naar een eerste woning nog geen arbeidscontract onder de arm. Hierdoor komen nieuwkomers steevast

¹⁹ Een vaak genoemd probleem met kortlopende contracten is echter dat men hierbij vaak verplicht is de volledige duur van het contract uit te zitten, terwijl men bij de standaard contracten vroegtijdig een einde kan maken aan het contract mits het respecteren van de opzegtermijn en het betalen van een vergoeding tijdens de eerste drie jaar (met een maximum van 3 maanden huur).

terecht op de residuele private huurmarkt waar men het niet zo nauw neemt met de regels van de huurwetgeving, maar flexibelere huurcontracten van beperkte duur (en vaak niet geregistreerd) frequent voorkomen.

Uit het onderzoek in Antwerpen-Noord bleek daarnaast dat bepaalde migrantengroepen zich doorheen de jaren ook hebben opgewerkt door zich op de private huurmarkt te richten. Vaak gaat het om Turkse en Koerdische families die één of meerdere generaties geleden toekwamen in de stad en doorheen de jaren een aantal huizen hebben opgekocht en gerenoveerd en dit nu doorverhuren aan de nieuwe recent toegekomen migranten. Onder de nieuwkomers wordt dan ook snel de kennis doorgegeven over wie men dient aan te spreken om een woning te vinden en bij welke huisbaas men de huurwaarborg bijvoorbeeld in schijven kan betalen. Opnieuw creëert dit uiteraard weinig controleerbare situaties waarbij men geen zicht heeft op de woningkwaliteit, op de vorm van het huurcontract of op de gevraagde huurprijs. Echter, dit voorbeeld toont wel duidelijk aan hoe de residuele private huurmarkt inspeelt op de flexibele huisvestingsnood van nieuwkomers die door een aantal bepalingen in de huidige huurwet (die er voor zorgen dat de kostprijs bij het starten en beëindigen van de huurperiode vaak erg hoog oploopt) en de beperkte sociale huisvesting niet wordt ingelost. We gaan bij de bespreking van het vijfde thema nog verder in op de link tussen huisvesting en het wetgevende kader.

Beschermen van de eengezinswoning?

Zowel in Aalst als in Antwerpen-Noord nam het lokale bestuur recent maatregelen die inspelen op het woningaanbod. Zo wil het ruimtelijk uitvoeringsplan voor de wijk Antwerpen-Noord ('RUP 2060') de diversiteit aan woningtypes binnen de wijk behouden en een antwoord bieden op de *"stijgende tendens van oneigenlijke woningen"* (Stad Antwerpen, 2012, p. 11). Concreet gaat het hier om het beschermen van de eengezinswoning én om een verstrenging van de bouwcode ten aanzien van de andere wijken in de stad Antwerpen²⁰. De recent goedgekeurde 'Stedenbouwkundige verordening inzake meergezinswoningen' van de Stad Aalst (2014b) heeft op haar beurt tot doel om een *"ongeordende wildgroei van meergezinswoningen tegen te gaan op het grondgebied van de stad Aalst, de ruimtelijke draagkracht te vrijwaren en een sociale woonmix te garanderen."* (Stad Aalst, 2014b, p. 1). We stellen ons echter de vraag of deze maatregelen niet ook tot verkeerde, ongewenste, effecten kunnen leiden die de veerkracht van onze steden en gemeenten ten aanzien van immigratie ondermijnen. De stad Aalst lijkt zich bewust van dit gevaar, want in dezelfde stedenbouwkundige verordening staat te lezen dat: *"Hoewel er, gelet op de beperkte beschikbare ruimte, het stijgend aantal inwoners, de nood aan betaalbare woningen en de veranderende gezinsvormen, een stijgende vraag is naar appartementen en studio's is het van belang dat meergezinswoningen passend zijn binnen de omgeving en deze niet verstoren."* De

²⁰ De bouwcode schrijft immers voor dat een woning tussen de 90 en de 250 m² mét een tuin van minimum 15 m² niet mag worden opgedeeld. Voor het projectgebied van het RUP 2060 vervalt deze bijkomende voorwaarde en mag elke woning tussen de 90 en 250 m² niet worden opgedeeld, ongeacht de aanwezigheid van een tuin.

groeijende vraag naar betaalbare, compacte woonvormen wordt dus wel erkend door het beleid.

Tijdens de workshop 'Aankomstwijken' werd ook het probleem van overbewoning aangekaart. Stedenbouwkundige ambtenaren kunnen echter vaak niet meer doen dan het probleem vaststellen, aangezien er op Vlaams niveau geen instrumenten en onvoldoende crisiswoningen voorhanden zijn om bewoners in zulke situaties te herhuisvesten. Het probleem van overbewoning duidt opnieuw op de grote nood aan kwalitatieve, betaalbare en compacte wooneenheden.

Het is dus aangewezen om ook het aanbod aan kleinere woongelegenheden verder uit te breiden en in te zetten op een kwaliteitsverbetering van reeds beschikbare kleine(re) wooneenheden, een uitbreiding van het sociale woningaanbod en een vergroting van de slagkracht van de SVK's. Op zich is het een goede zaak dat men als lokale overheid waakt over de bescherming van gezinswoningen in de wijk, maar wanneer dit niet gepaard gaat met een flankerend beleid dat inzet op een grotere betaalbaarheid en toegankelijkheid van de woningmarkt voor kleinere gezinnen of minder kapitaalkrachtige inwoners, loopt men het risico op sociale verdringing. Bovendien vergroot het ontbreken van een flankerend beleid tevens het gevaar dat het fenomeen van de huisjesmelkerij nog meer floreert en het informele (en dus moeilijk te controleren) segment alleen maar groter wordt.

Noodkoop

De moeilijke zoektocht naar een kwalitatieve en betaalbare (huur)woning zorgt er uiteindelijk voor dat vele nieuwkomers overgaan tot noodkoop, i.e. het aankopen van een woning in slechte staat waarbij men echter na aankoop geen financiële middelen overhoudt om de nodige renovatiewerken uit te voeren. Uit het casestudie-onderzoek bleek dat dit fenomeen ook heel vaak voorkomt in Liedekerke. Deze bevinding hoeft niet meteen te verbazen, want reeds uit de Volks- en Woningtelling van 1991 bleek dat de residuele koopsector in absolute aantallen dan wel het sterkst aanwezig is in de grotere steden, maar in relatieve cijfers net vaak sterker vertegenwoordigd is in niet-stedelijk gebied (Wonen-Vlaanderen, 2014). In vergelijking met Antwerpen of Aalst, beschikt Liedekerke over een erg beperkte private huursector en de huurwoningen die er zijn, zijn vaak erg duur. Hoewel er uiteraard ook huisjesmelkers actief zijn, is de residuele private huurmarkt eerder beperkt in Liedekerke. Vele nieuwkomers komen dan ook (vaak vanuit Brussel) in Liedekerke terecht door de relatief goedkope koopsector in de gemeente. De ruimtelijke structuur van Liedekerke wordt deels gekenmerkt door het fenomeen van de 'zijwegen'. Dit zijn kleine zijstraatjes en steegjes (vaak in privaat eigendom) die zijn ontstaan in de periode 1850-1950 doordat de Liedekerkenaar voor zoon of dochter een nieuw huis neerzette in tweede (en derde en vierde) bouwtrouw²¹. Vaak gaat het hier om erg kleine huisjes met weinig comfort die voor een relatief goedkope aankoopsprijs op de markt terechtkomen. Nieuwkomers met beperkte financiële middelen, kopen deze huisjes vervolgens op. Soms omdat men op deze manier de droom van een eigen

²¹ Voor een uitgebreidere historiek van de Liedekerkerse zijwegen, zie ook Tonet (2015).

woning kan waarmaken, maar soms ook omdat men moedeloos geraakt van de eeuwige zoektocht naar een geschikte woning op de private huurmarkt. De gemeente Liedekerke kocht in het verleden, in een samenwerking met de lokale sociale huisvestingsmaatschappij, zelf ook een aantal van deze kleine arbeidershuisjes in de zijwegen op om een grootschalig nieuwbouwproject te creëren met sociale huur- en koopwoningen (Figuur 1 Figuur 5). Het ontbreekt de gemeente echter aan de nodige financiële middelen om nog dergelijke grootschalige projecten te financieren en te investeren in de renovatie en kwaliteitsverbetering van zowel de woningen als de woonomgeving in de zijwegen.

Figuur 5: Sociaal woonproject in Liedekerke

Bron: Auteurs

Opnieuw kan een taakstelling voor steden en gemeenten waar we eerder al naar verwezen hier een mogelijke oplossing vormen. Hierbij stelden we dat er voor de Vlaamse centrum- en grootsteden een concrete taakstelling kon worden uitgewerkt, terwijl het voor een gemeente als Liedekerke dan interessant zou kunnen zijn om in te zetten op de volgende trede(n) op de woonladder, namelijk betaalbare, compacte (huur- en koop) woningen voor sociale stijgers. Uiteraard dienen hiervoor vanop Vlaams niveau de nodige middelen worden vrijgemaakt. Bovendien is het aangewezen om aan te sturen op intergemeentelijke samenwerkingen rond deze problematiek van woningkwaliteit voor nieuwkomers van vreemde herkomst in kleinere gemeenten. Ook in Denderleeuw, een buurgemeente van Liedekerke doet het fenomeen van noodkoop zich immers voor. Verder onderzoek naar de aard en grootte van deze problematiek in niet-stedelijk gebied, alsook naar mogelijke concrete beleidsoplossingen is nodig.

Samenvatting beleidsaanbevelingen rond het woonaanbod

- Toevoegen van trappen onderaan de woonladder vanuit noden van bewoners zodat kansen op sociale mobiliteit op de woningmarkt worden vergroot;
- Nood aan flankerend beleid (als aanvulling op kwaliteitshandhaving) dat inzet op verhogen toegankelijkheid van betaalbare, compacte wooneenheden in stedelijke aankomstwijken;
- Nood aan nieuwe experimenten rond koppeling maximum huurprijzen en woonkwaliteit;

- Nood aan uitbreiding van het sociale woningpatrimonium op de huurmarkt en een verhoging van de slagkracht van de SVK's;
- Aanpassing van huurwetgeving die rekening houdt met grote verhuismobiliteit in aankomstwijken (cf. verkenning van flexibilisering huurcontracten, mogelijkheid tot inperken van maximale huurwaarborg van 3 naar 1 maand, etc.);
- In minder verstedelijkt gebied en kleinere gemeenten (buiten de traditionele aankomstwijken in de grootsteden) inzetten op betaalbare huisvesting en kansen voor sociale stijgers (cf. inzetten op betaalbare huisvesting langs mobiliteitsknooppunten, steenwegen, ... en inzetten op goedkopere segment op de koopmarkt);
- Nood aan intergemeentelijke samenwerkingen rond huisvestingsproblematiek van nieuwkomers van vreemde herkomst in niet-stedelijk gebied met specifieke aandacht voor het fenomeen van noodkoop;
- Nood aan bijkomend onderzoek naar woonnood en huisvestingsproblematiek van nieuwkomers in niet-stedelijk gebied

5.5 Herbekijken en heronderhandelen ruimtelijke regels vanuit perspectief van sociale stijging van bewoners?

De specificiteit van de ruimtelijke ordening in aankomstwijken

Aankomstwijken worden dikwijls gekenmerkt door een hoge mate van 'levendigheid' dankzij het intensieve gebruik van de publieke ruimte door de vele nieuwkomers in de wijk. Wat tijdens de empirische onderzoeksfase van dit project ook meteen opviel, was het feit dat wijken zoals Antwerpen-Noord, maar ook de wijk Rechtersloot in Aalst, worden gekenmerkt door een soort van eigen, unieke ruimtelijke structuur. Beide wijken zijn van oudsher arbeiderswijken en kwamen deels tot stand zonder visie of stedenbouwkundig plan. Ook in Liedekerke zagen we dat het fenomeen van de zijwegen op een eerder ongestructureerde manier is ontstaan. De combinatie van het intensieve gebruik van de openbare ruimte en de chaotische opbouw in deze wijken biedt naast heel wat problemen, ook heel wat kansen.

Verscheidende auteurs illustreerden hoe de goedkopere handelsspanen (in vergelijking met de rest van de stad) en grotere leegstand in de Vlaamse aankomstwijken net ook voor heel wat dynamiek in de wijk zorgt en kansen biedt aan nieuwkomers die in Vlaanderen een nieuw leven starten. Zo toonde Blommaert (2014) na onderzoek in de wijk Oud-Berchem (Antwerpen) aan hoe er doorheen de jaren in deze wijk een uitgebreide religieuze aankomstinfrastructuur is ontstaan die zich richt op de steeds meer diverse bevolking in de wijk. Meeus (2015)²² deed dan weer onderzoek naar de Roemeense gemeenschap in Schaarbeek en ontdekte (deels op basis van de tijdlijnfunctie in Google Maps) hoe snel de verschillende handelszaken in het straatbeeld op enkele jaren tijd evolueerden en hoe men - op basis van relatief eenvoudige architecturale ingrepen - diensten en producten aanbood voor een steeds veranderende groep nieuwkomers met diverse noden. Deze stedelijke aankomstinfrastructuur (gaande van exotische voedingswaren tot goedkope kleding, communicatiemiddelen en religieuze diensten) floreert echter vooral wanneer er aan een aantal condities is voldaan. Zo is er nood aan het herbekijken van een aantal ruimtelijke regels vanuit de ruimtelijke specialisatie van aankomstwijken (of de stedelijke ruimte in zijn geheel).

Ook een gemeente zoals Liedekerke kampt met dergelijke uitdagingen. Zoals eerder aangegeven, worstelt Liedekerke met de aanpak van de problematiek van de zijwegen op haar grondgebied (zie Figuur 6). Het zijn voornamelijk klachten van de Liedekerkenaren die reeds decennialang in de zijwegen woont over bouwoverschrijdingen van nieuwkomers, die voor conflicten zorgen. Bij elke klacht moet de bevoegde stedenbouwkundige ambtenaar immers nagaan of er daadwerkelijk

²² Onderzoek van Meeus, B. kadert binnen Anticipate-project van Innoviris met als titel «Tussen lokale en transnationale mobiliteit. Een vergelijkend onderzoek naar perspectieven voor sociale mobiliteit bij Oost-Europese migranten in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest ». Zie ook : <http://www.innoviris.be/nl/financiele-steun-aan-onderzoeksinstituten/brusselse-programmas/anticipate-prospective-research/anticipate-archief>

sprake is van een bouwovertreiding of van het uitvoeren van een stedenbouwkundige ingreep zonder de nodige vergunning.

Figuur 6: Zijwegen in Liedekerke

Bron: Tonet (2015)

Net doordat de sociale controle in een kleinere gemeente als Liedekerke dikwijls iets groter is dan in een stad, ontstaan er in Liedekerke meer conflicten over de invulling van de ruimtelijke structuur, alsook over het faciliteren van specifieke noden van nieuwkomers in de gemeente. Eerder zagen we immers al dat de gemeente Liedekerke vragen vanuit de verschillende etnische gemeenschappen over de inrichting van religieuze en culturele ruimtes in het verleden steeds heeft geweigerd. Respondenten in het onderzoek hadden het dan ook over de “*andersoortige sociale controle*” in een stedelijke aankomstwijk zoals Antwerpen-Noord en geloofden sterk dat de grotere tolerantie ook meer ruimte laat voor het experiment. Het is belangrijk dat overheden in dergelijke wijken het debat aangaan met alle bewoners en vanuit eenieders noden de ruimtelijke regels heronderhandelen; en dit vanuit het perspectief van het ondersteunen van bewoners in hun ambitie om sociaal te stijgen.

Het herbekijken en heronderhandelen van de ruimtelijke orderings- en woonwetgeving moet echter omzichtig gebeuren. Zo gebeuren er veel bouwovertreidingen die de veiligheid in het gevaar brengen of worden woningen en handelspanden verbouwd zonder de nodige aandacht voor het bouwkundig erfgoed. We pleiten dan ook helemaal niet voor het afschaffen van de nodige basisregels en voorschriften. Wel is het zo dat bepaalde ruimtelijke regels of de toepassing ervan ongewenste effecten kunnen hebben op de integratie van nieuwkomers of sociale stijging van bewoners. Bij een gebrek aan voldoende ontmoetingsruimte (zie thema 1) en een degelijk en betaalbaar woonaanbod (zie thema 4), bij het onvoldoende faciliteren van zelforganisaties en religieuze verenigingen (zie thema 2) of bij het stigmatiseren van bepaalde handelszaken en het beperken van de locatiekeuze voor handelaars (zie thema 3) ontstaat er een grijze zone. Het ontbreken van bepaalde voorzieningen en dienstverlening werkt het ontstaan van niet erkende of volgens de vigerende regelgeving werkende praktijken vaak net in de hand. Het grote gevaar schuilt er dan ook in dat het vastleggen van te veel regels allerlei initiatieven, zowel door als voor nieuwkomers, fnuikt en noden ‘ondergronds’ duwt. Er moet dus over gewaakt worden dat noden van nieuwkomers niet onzichtbaar gemaakt worden door ruimtelijke- en andere regelgeving. De noden verdwijnen immers niet als ze beleidsmatig genegeerd worden. Ruimtelijke planning kan het engagement aangaan

om nieuwe noden waar nodig, en waar ze via een democratisch besluitvormingsproces als legitiem beschouwd worden, te faciliteren met nieuwe instrumenten.

Regelluwhheid met betrekking tot huisvesting of handel?

Tijdens de workshop rond Aankomstwijken ontstond er erg veel discussie omtrent het thema “regelluwhheid”. Een groot deel van deze discussie zoomde in op de vraag of regelluwhheid wenselijk is op alle domeinen en op welk gebied men al dan niet flexibiliteit moest toelaten als het ging over het in de praktijk omzetten van de verschillende wettelijke voorschriften. Vooral de link tussen ruimtelijke ordening en de wetgeving rond wonen zorgde voor heel wat discussie. Over de link met de lokale economie was er meer eensgezindheid.

Het thema huisvesting werd reeds uitvoerig besproken in het vorige deel van dit rapport (zie thema 4). We willen hier echter nog een bijkomende discussie openen in verband met huisvesting, namelijk die over de kwaliteitsnormen en bouwvoorschriften. Het gaat hier dan bijvoorbeeld over de kwaliteitsnormen uit de Vlaamse Wooncode en het Kamerdecreet, maar ook over specifieke kwaliteitseisen rond materiaalgebruik. De meeste deelnemers aan de workshop waren van mening dat men niet mag raken aan deze kwaliteitsnormen. Allereerst omdat dit vaak de enige instrumenten zijn die de overheid heeft om een basiskwaliteit te garanderen en de kwetsbare huurder te beschermen. Daarnaast werkt het ontbreken van de nodige regels en voorschriften, zoals het onbeperkt opdelen van eengezinswoningen in studio's en kamers, speculatie in de hand met negatieve gevolgen voor de betaalbaarheid van het woningpatrimonium. Bovendien luidt de vraag dan, moet je de normen verlagen of moet je als overheid een grotere rol opnemen en een groter aanbod aan betaalbare, kwalitatieve wooneenheden voorzien? En moet je er dan niet voor zorgen dat SVK's hun aanbod verder kunnen uitbreiden en het aandeel sociale huurwoningen wordt vergroot?

Er leefde bij een aantal deelnemers aan de workshop de mening dat de diverse stedenbouwkundige voorschriften (zoals die in verband met energiezuinigheid, minimum woonoppervlakte, materiaalgebruik, etc.) vaak te rigide worden toegepast en geen rekening houden met de karakteristieken van een aankomstwijk en de noden van nieuwe immigranten op zoek naar een eerste woning in Vlaanderen. Volgens deze groep zal er binnen de Vlaamse aankomstwijken altijd een nood blijven bestaan aan niet-perfekte woningen voor mensen met zeer weinig middelen en aan woningen die dienst doen als tijdelijke noodoplossing.

Als het over de lokale economie gaat waren de meningen eerder gelijklopend. De lokale economie en het etnisch ondernemerschap in de Vlaamse aankomstwijken dienen te worden ondersteund. Het belang van een flexibelere omgang met de bestaande regelgeving mag niet worden onderschat. Het feit dat winkels in de aankomstwijken vaak net iets langer open zijn dan aangegeven, dat winkelwaren net iets verder uitgestald staan op de stoep dan toegelaten... zorgt voor de gekende dynamiek die zo eigen is aan de Vlaamse migrantenwijken. Een deel van het succes

van winkelstraten zoals de Brabantstraat in Schaarbeek of de Handelstraat in Antwerpen-Noord is ook te danken aan de late openingsuren van de voedingswinkels en het feit dat alles open is op zondag.

We beschreven eerder (zie thema 3) al dat vele etnische ondernemers het moeilijk hadden om te overleven. Het stigmatiseren van etnische ondernemingen - denk aan de eerder genoemde bijkomende belastingmaatregel in de stad Antwerpen of de belasting op nachtwinkels in vele Vlaamse gemeenten en steden, de extra controles op het naleven van sluitingstijden, maar ook de vaak onnodig ingewikkelde administratie – maakt het er voor nieuwkomers alvast niet gemakkelijker op om een eigen zaak op te starten. Ruimtelijke voorschriften en een rigide toepassing van de regelgeving die het ondernemerschap nog meer beknotten zijn dan ook niet wenselijk.

Naast een flexibelere omgang met de bestaande wetgeving, kan de lokale economie ook nog op andere manieren worden ondersteund. Zo zijn er vele internationale voorbeelden van steden die in het verleden hebben geëxperimenteerd met specifieke economische maatregelen voor bepaalde gebieden in de stad. Deze zones werden 'urban enterprise zones' of 'special economic zones' genoemd. Concreet gaat het over gebieden waar specifieke economische maatregelen gelden met als doel om economische groei en ontwikkeling te stimuleren. Vaak gaat het om belastingvoordelen, subsidies voor investeringen in infrastructuur én een versoepeling van de regelgeving. Terwijl de meeste van deze bestaande zones gericht zijn op het aantrekken van investeerders van buiten de wijk, is het in het kader van dit rapport interessant om te onderzoeken in hoeverre het mogelijk is om in Vlaanderen een dergelijke zone te implementeren die zich richt op het stimuleren van ondernemerschap van binnen de wijk.

Deze maatregelen voor specifieke gebieden kunnen ook gekaderd worden binnen een pleidooi voor een meer positieve kijk op onze migrantenwijken. De rode draad die doorheen de interviews in Antwerpen-Noord liep, was dat vele bewoners bezwaar maken tegen de stigmatisering van hun wijk. De vele uitzonderingsmaatregelen voor de wijk – denk aan het alcoholverbod en de vroegere sluitingsuren voor bepaalde horeca op diverse pleinen in de wijk – kunnen worden beschouwd als afradende, bestraffende en overlast bestrijdende maatregelen. Wat aankomstwijken nodig hebben, zijn specifieke maatregelen die stimulerend werken en vanuit een positieve visie op de wijk vertrekken

Nood aan een breed gedragen beleid op lokaal én Vlaams niveau

Wanneer er bepaalde specifieke maatregelen gelden voor een bepaald gebied, bestaat het gevaar dat dit een aanzuigeffect creëert. Het is daarom van belang dat de lokale besturen in samenspraak met de Vlaamse overheid beslissen voor welke gebieden het opportuun kan zijn om specifieke maatregelen in te voeren en hoe hier de nodige middelen en flankerende maatregelen aan gekoppeld kunnen worden. Daarnaast is het met name voor de kleinere gemeenten (al dan niet in de rand van de grootstad) aangewezen om nog meer in te zetten op intergemeentelijke samenwerkingen om een beleid uit te werken rond de opvang en instroom van nieuwkomers. Er bestaan reeds verschillende succesvolle praktijkvoorbeelden van intergemeentelijke samenwerkingen op het gebied van dienstverlening, maar ook op het gebied van visie en beleid is samenwerking nodig. Uitzonderingsmaatregelen in de ene gemeente hebben immers invloed op de buurgemeenten.

Tot slot geldt dat men bij de invoering van regelluwe zones of specifieke maatregelen voor bepaalde gebieden dient te zorgen voor een groot draagvlak onder de inwoners. Lokale kennis is ook hier onontbeerlijk.

Samenvatting beleidsaanbevelingen rond regelgeving in aankomstwijken

- Openheid om ruimtelijke- en woonregels te herbekijken en heronderhandelen met alle bewoners vanuit noden van bewoners voor sociale stijging;
- Mogelijkheid tot regelluwe omgeving voor handel;
- Nood aan intergemeentelijke samenwerkingsverbanden over maatregelen die aankomstfunctie ondersteunen;
- Nood aan uitbreiding van het sociale woningpatrimonium op de huurmarkt en een verhoging van de slagkracht van de SVK's.

6. Bijlagen

Bijlage 1/ Introductiefiche 3 casegebieden

Overzichtstabel met basisstatistieken

	Antwerpen-Noord	Aalst	Liedekerke
Aantal inwoners (2015)	44.531	83.709	12.902
Bevolkingsdichtheid (inwoners/km ²)	13.440	1.072	1.280
% vreemde herkomst (in 2013)	70,5	16,4	16,7
Totale instroom personen met vreemde nationaliteit van buiten de gemeente ²³ (2013)	3.094	1.191	121
Totaal migratiesaldo voor personen met vreemde nationaliteit ²⁴ (2013)	663	611	51
Kansarmoede index ²⁵ (2013)	9,1	8,8	6,1
Aandeel langdurige werklozen ²⁶ (2013)	47,0	43,0	38,0
% sociale huur (aantal sociale huurwoningen/aantal private huishoudens) (2014)	9,4	3,8	1,3
Aantal woningen verhuurd via SVK's (2013)	n/a	39	16
Gemiddelde verkoopprijs woonhuizen (2013)	193.877	188.098	205.898
Gemiddelde verkoopprijs appartementen flats en studio's (2013)	149.585	194.623	229.400

²³ = Inwijking vanuit andere gemeente binnen België + inwijking vanuit het buitenland

²⁴ = Alle inwijkingen (vanuit België en buitenland) - alle uitwijkingen (naar België en buitenland)

²⁵ = % geboorten in kansarme gezinnen in jaar x, jaar x-1 en jaar x-2

²⁶ = Aantal langdurig (1 jaar en meer) niet werkende werkzoekenden/totaal aantal niet werkende werkzoekenden)*100

Case 1. Antwerpen-Noord als meest ideaaltypische aankomstwijk

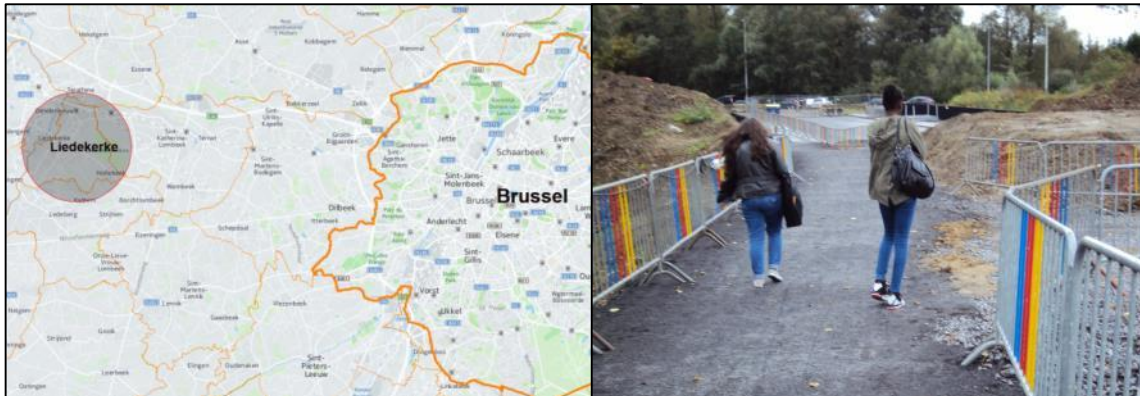
- Grootstedelijk + centrale ligging
- Lange migratiegeschiedenis
- Vele socio-culturele organisaties en etnische verenigingen
- Sterke aanwezigheid van gesubsidieerde publieke voorzieningen
- Residuele huisvestingsmarkt
- 1/5 van alle migranten in Antwerpen komt aan in deze wijk

Case 2. Aalst als aankomstwijk in 2de orde

- Strategisch gelegen centrumstad
- Recent sterke diversifiëring van migrantenpopulatie
- Belangrijke rol aankomststad Brussel
- Vele socio-culturele organisaties (vnl. gericht op armoedebestrijding)
- Groot aanbod kleine arbeiderswoningen

Case 3. Liedekerke als suburbane aankomstwijk? Of eindbestemming?

- Strategische ligging t.o.v. Brussel
- « goedkoper en rustiger », maar ook « Slaapdorp »
- Recente instroom migranten
- Hoge woondichtheid in dorpskern & specificiteit van zijwegen
- Beperkt aanbod lokale publieke voorzieningen
- Vooral instroom van migrantengezinnen met kinderen
- Klassiek suburbanisatiepatroon?

Bijlage 2:Lijst deelnemers workshop 'Aankomstwijken' (11/09/15)

Deelnemers	Functie/organisatie
Luuk Boelens	Steunpunt Ruimte (UGent)
Els Bonnarens	Architect Stedenbouwkundige Stad Aalst
Lander Claeys	Buurtwerking vzw Parol stad Aalst
Eline Deblaere	Stafmedewerker Lokaal Beleid & Toeleiders vzw PIN (regio Halle-Vilvoorde)
Tim Devos	Ndvr (bureau Sociaal-ruimtelijk onderzoek)
Pascal De Gijnst	Dienst Ruimtelijke ordening, Liedekerke
Sofie De Mars	Coördinator Regionaal Woonbeleid Noord-Pajottenland
Annick De Rop	Teamcoördinator Wonen Samenlevingsopbouw Antwerpen
Veerle Geurts	Wonen Vlaanderen
Marleen Goethals	Steunpunt Ruimte (UGent & UA)
Rik Houthaeve	Grontmij
Isabelle Loris	Ruimte Vlaanderen
Tom Meeuws	Voormalig directeur Samen Leven Stad Antwerpen
Peter Moonen	Bestuurscoördinator OCMW Antwerpen
Mieke Nolf	Uit de marge vzw & UA
Ivo Thery	Straathoekwerk Free Clinic vzw Antwerpen
Wiet Vandale	Ruimte Vlaanderen
Jan Van den Bossche	Integratieambtenaar Liedekerke
Jef Van den Broeck	Emeritus Prof. Ruimtelijke planning
Pieter Van den Broeck	KUL & Omgeving (ontwerpbureau)
Pim Van Gestel	Cel Sociale planning, stad Antwerpen
Peter Vervoort	Ruimte Vlaanderen
Moderators	
Pascal De Decker	Steunpunt Ruimte (KUL)
Stijn Oosterlynck	Steunpunt Ruimte (UA)
Elise Schillebeeckx	Steunpunt Ruimte (UA & KUL)

7. Referenties

- Alba, R. D., Logan, J. R., Stults, B. J., Marzan, G., & Zhang, W. (1999). Immigrant Groups in the Suburbs: A Reexamination of Suburbanization and Spatial Assimilation. *American Sociological Review*, 64(3), 446-460.
- Albeda, Y., Oosterlynck, S., Verschraegen, G., Saeys, A., & Dierckx, D. (2015). Fieldwork inhabitants, Antwerp (Belgium). Antwerp: Centre on Inequality, Poverty, Social Exclusion and the City. University of Antwerp.
- Apostel, K. (2011). *Participatie in de diepte: onderzoek naar lokale kennis in ruimtelijke planning*. Paper presented at the Plandag 2011, Brussels.
- Arbaci, S., & Malheiros, J. (2010). De-segregation, peripheralisation and the social exclusion of immigrants: Southern European cities in the 1990s. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 36(2), 227-255.
- Arthurson, K. (2012). *Social mix and the city. Challenging the mixed communities consensus in housing and urban planning policies*. Collingwood: Csiro Publishing.
- Blokland, T., & Van Eijk, G. (2010). Do people who like diversity practice diversity in neighbourhood life? Neighbourhood use and the social networks of "diversity-seekers" in a mixed neighbourhood in the Netherlands. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 36(2), 313-332.
- Blommaert, J. (2014). Infrastructures of superdiversity: Conviviality and language in an Antwerp neighborhood. *European Journal of Cultural Studies*, 1-21.
- Bolt, G., Ozüekren, A. S., & Phillips, D. (2010). Linking integration and residential segregation. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 36(2), 169-186.
- Burgess, E. W. (1925). The growth of the city: an introduction to a research project *The trend of population* (Vol. 18, pp. 85-97): Publications of the American Sociological Society.
- College van Burgemeester en Schepenen Stad Aalst. (2013). *Krachtlijnen ter voorbereiding van het meerjarenplan 2014-2019*. Aalst.
- Dierckx, D., Geerts, A., & Van Dam, S. (2013). De teloorgang van thouiza*? Een verkenning van de oplossingsstrategieën van personen van buitenlandse herkomst in armoede (pp. 124). Antwerpen: Provincie Antwerpen & OASeS.
- Heylen, K. (2015). Grote woononderzoek 2013. Deel 5. De private huurmarkt: vraag- en aanbodzijde (pp. 40). Leuven: Steunpunt Wonen.
- Innes, J. E. (1990). *Knowledge and public policy: The search for meaningful indicators*: Transaction Pub.
- Kesteloot, C. (2000). Brussels: Post-Fordist Polarization in a Fordist Spatial Canvas. In P. Marcuse & R. Van Kempen (Eds.), *Globalizing Cities* (pp. 186-210).
- Kesteloot, C., & Van der Haegen, H. (1997). Foreigners in Brussels 1981–1991: spatial continuity and social change. *Tijdschrift voor economische en sociale geografie*, 88(2), 105-119.
- Meert, H., & Bourgeois, G. (2005). Marginale woonvormen: een driedelig interpretatiekader. In P. De Decker, L. Goossens & I. Pannecoucke (Eds.), *Wonen aan de onderkant*. (pp. 15-33). Antwerpen: Garant.
- Meert, H., Mistiaen, P., & Kesteloot, C. (1997). The geography of survival: household strategies in urban settings. *Tijdschrift voor economische en sociale geografie*, 88(2), 169-181.
- Meeus, B., & Schillebeeckx, E. (2015). Geloofsgeïnspireerde organisaties en de woonnood van nieuwkomers in stedelijke aankomstwijken In P. De Decker, B. Meeus, I. Pannecoucke, E. Schillebeeckx, J. Verstraete & E. Volckaert (Eds.), *Woonnood in Vlaanderen. Feiten / Mythen / Voorstellen* (pp. 431-450). Antwerpen-Apeldoorn: Garant.
- Musterd, S. (2005). Social and ethnic segregation in Europe: Levels, causes, and effects. *Journal of urban affairs*, 27(3), 331-348. doi: DOI 10.1111/j.0735-2166.2005.00239.x
- Musterd, S., & Vos, S. D. (2007). Residential dynamics in ethnic concentrations. *Housing Studies*, 22(3), 333-353.
- Ostendorf, W., Musterd, S., & De Vos, S. (2001). Social Mix and the Neighbourhood Effect. Policy Ambitions and Empirical Evidence. *Housing Studies*, 16(3), 371-380.
- Peach, C. (1996). Good segregation, bad segregation. *Planning perspectives*, 11(4), 379-398.

- Polanyi, K. (1968). *The great transformation*. Boston, Mass. (original publication: 1944): Beacon Press
- Portes, & Zhou, M. (1993). The new second generation: Segmented assimilation and its variants. *The annals of the American academy of political and social science*, 530(1), 74-96.
- Portes, A., & Manning, R. D. (2008 [1986]). The immigrant enclave. Theory and empirical examples. In D. B. Grusky (Ed.), *Social stratification. Class, race, and gender in sociological perspective* (Vol. 646-657). Philadelphia: Westview Press.
- Raeymaeckers, P. (2014). *Tussen centrum en periferie. Over de integratie van netwerken tussen hulpverleningsorganisaties*. Leuven: Acco.
- Sarkissian, W., Forsyth, A., & Heine, W. (1990). Residential social mix: the debate continues. *Australian Planner*, 28(1), 5-16. doi: 10.1080/07293682.1990.9657439
- Saunders, D. (2010). *Arrival City. How the largest migration in history is reshaping our world*. London: William Heinemann.
- Schillebeeckx, E., Oosterlynck, S., & De Decker, P. (2014). Internationale immigratie en vergrijzing in Vlaanderen: data en kaarten. Brussel: Steunpunt Ruimte.
- Schillebeeckx, E., Oosterlynck, S., & De Decker, P. (forthcoming). *Een veerkrachtige ruimte ten aanzien van migratie? Exploratief casestudie-onderzoek in Vlaanderen*. . Heverlee.
- Simpson, L., Gavalas, V., & Finney, N. (2008). Population dynamics in ethnically diverse towns: the long-term implications of immigration. *Urban Studies*, 45(1), 163-183.
- Singer, A. (2004). The rise of new immigrant gateways. (C. o. U. a. M. Policy, Trans.) *The Living Cities Census Series*. Washington DC: The Brookings Institution.
- Singer, A., Hardwick, S. W., & Bretell, C. B. (Eds.). (2008). *Twenty-first-century gateways. Immigrant Incorporation in Suburban America*. Washington, D.C.: Brookings Institution Press.
- Stad Aalst. (2014a). *Meerjarenplan 2014-2019*.
- Stad Aalst. (2014b). *Stedenbouwkundige verordening inzake meergezinswoningen*. Retrieved from http://www.aalst.be/documenten/publicaties%5Cwonen_en_leven/Gem-verord-MEERGEZINSWONINGEN.pdf
- Stad Antwerpen. (2012). *RUP 2060. Toelichtingsnota*. Antwerpen: Retrieved from http://www.antwerpen.be/docs/Stad/Bedrijven/Stadsontwikkeling/SW_Beleid/2060_toelichtingsnota.pdf.
- Belastingsreglement op de uitbatingsvergunningen (2015).
- Tempels, B., Schillebeeckx, E., & Lerouge, F. (2013). *Veerkracht*. Brussel.
- Tonet, S. (2015). *Sociaal stedelijke duurzaamheid / Zijwegen Liedekerke*. Master, Universiteit Antwerpen, Antwerpen.
- Van den Houte, K., Ryckewaert, M., Delbeke, B., & Oosterlynck, S. (2015). *Gemeenschappelijk wonen*. Leuven.
- Vanneste, D., Thomas, I., & Goossens, L. (2007). Woning en Woonomgeving in België, Sociaal-Economische Enquête 2001 – Monografie nr. 2 (pp. 213). Brussel: FOD Economie-ADSEI.
- Winters, S. (2012). Huurprijzen en richthuurprijzen. Deel VI: Synthese (pp. 31): Steunpunt Ruimte en Wonen.
- Wonen-Vlaanderen. (2014). *Voorstudie Woonbeleidsplan Vlaanderen*.